

KGALO 5

5.0 BOANEDI MO GO LEHUDU

5.1 MATSENO

Lehudu ke padi ya boraro mo bokwalapading ba ga Mmileng, M.T. E phasaladitswe la ntlha ka ngwaga wa 1980. E kwadilwe jaana e kwalelwa bagolo le bana go itseela molaetsa mo go yona. Molaetsa o, o tlholwa ke gore mokwadi fa a kwala, o a bo a na le kgang nngwe e a ratang go e abelana le bagaabo kana babuisi ka bophara.

Ka setlhogo sa padi e, e bong LEHUDU go tlhaloganyesega se kaya mosima o go setlelwang mabele mo go ona. Se, se tlalelediwa ke Brown (1988:152) fa a neela tlhaloso ya lereo 'Lehudu' ka go re:

"A hole made as a threshing place of corn."

Tlhaloso e, e gatelelwa gape ke ena mokwadi kanamana ka setshwantsho se se tlhagelelang mo lentleng la padi ya gagwe. Sona se tlhagelela e le mosadi le ngwana ba setla ka metshe mo mosimeng o o fa fatshe e seng mo kikeng jaaka go tlwaelegile.

SETSHWANTSHO SA LEHUDU LA GA MMILENG

Ka lefoko lehudu go ka akanngwa gape ka mafoko a tswana le mosima, lehuti, lemena le lengotswana e le makaelagongwe a lona mme e bile a sedisisa bokao ba setlhogo sa padi e go e nyalanya le ditiragalo. Mkwadi ka jalo o bopile lehudu ka ditiragalo tse di amang segolo Semenogi, yo e leng ena moanelwamogolo mo pading e e fa isong.

Go atametsa padi e go bao ba iseng ba e latlhele bofofu, go tla neelwa ka bokhutshwane kgankgolo ka ga yona. Lehudu e anela ka mathata a baanelwa kana batho ba ka welang mo go ona. Mkwadi o senola ka Semenogi yo o tsalwang le go golela mo lelapeng la batsadi ba ba fodileng ditlhogo, fela ena o salwa ke bomadimabe morago. Semenogi o rakane le mathata fa kgomo ya gaabo e thula ngwana wa baagisanyi ba bona e bong Seyanokeng yoorraNtshinogang. O ne a tswa mo gae a re o tshabela ditlhotlhapelo kwa morago mme a rakana le lerwa le huduga. O wela dingalo tse di fetang, fa a ketekwa ke Bonoko, a bo a thulwa ke sethuuthuu sa ga Kolokoto seo se mo tlogelang a le mokoa mo bookelong.

Fa e kete o a tokafala o phailwa gape ke sejanaga mme o batla a balelelwa le badimo. Morago ga go dirwa karo ke ngaka Legare o a thathamologelwa a bo a sutisediwa kwa bookelong ba Teemaneng go bona kalafi e e botoka teng. Go tswa Teemaneng, o sutisediwa gape kwa bookelong ba Mmamitlwe bo bo tsholang batho ba ba fokotseng mo moweng. Teng o itharabologelwa go fetisa, o simolola go bua e bile o ithutela dithuto tsa bosigo. O feleletsa a ruta balwetse e bile ba mmita 'titshere.'

Fa a ntse a ile jaana mmaagwe o koafalela pele e bile o tlhokofala a ntse a lelela ngwana wa gagwe yo a ileng. Rraagwe le ena o tshelela mo kutlobotlhokong ka ntlha ya go batla mme ka gale a boa a akga diatla. Semenogi ka fa letlhakoreng le lengwe o feletsa a nyetse Seyanokeng, morwadia Ntshinogang e bile o godisiwa mo tirong go dirwa mogokgo mo sekolong sa Boingotlo kwa Montshiwa mo Mafikeng.

Ka bokhutshwane mokwadi o senola fa botshelo bo le makete, motho a eta a wela ka mesima/mahuti/mamena le mang^otswana mme a sa tshwanela go ineela. Ka go rialo mokwadi o batla gore e re motho a wela ka Lehudu a boe a ikemise; a itshupe fa e le monna tota; a ka ema a le nosi. Se se botlhokwa mo kgaolong e, e tla nna go senola mokgwa o mokwadi, Mmileng, M.T. a tshwantshitseng baanelwa ba gagwe ka teng. Se, se tla dirwa ka katlego go ikaegilwe ka diteori tse di farologaneng tse di neetsweng mo kgaolong ya boraro, e le go neela tiro e maragogo le boemo bo bo tsepameng.

Tshekatsheko e, e tla dirwa le go gapiwa ka molebo wa Bolebapopego jaaka boanedi e le nngwe ya mekhutlolo ya padi go atlegisa sebopego se se feletseng, se se kgodisang le go amogelesega.

5.2 TLHAGISO YA BOANEDI MO GO LEHUDU

Boanedi mo go Lehudu bo tla latelwa go lebilwe lekoko la baanelwabagolo ga mmogo le ba tlaleletso. Bona ba tla lejwa le go tlhagisiwa go ya ka botlhokwa ba bona mo go gapeng ditiragalo. Baanelwa ba, ke ba go seng bonolo go ba ntsha mo pading gonne ntle le bona e ka koafala, ya ba ya phutlhama. Ba tla lejwa ka tatelano go gatelela gore mokwadi o ba tshwantshitse jang go tshwanela batho ba madi le nama. Se, se tla dirwa go lebilwe go araba dipotso tse di ka runyang ka ga bona jaaka:

- A ke ba madi le nama kana ba mmopa?
- A ditiragalo tse di ba diragalelang ke tse di kgodisang/amogelesegang/ tse di bonolo go ka inyalanya natso?
- A ba nna mo mathateng le mo boitumelong?

Fa dipotso tse di fa godimo di arabega go kgodisa, go tla bo go sa belaetse fa boanedi ba padi e, e le bo bo ntsheditsweng maswe a dinala.

Tsotlhe tse, di dirwa go sa lebalwa fa Semenogi e le ena moanelwamogolo, a ka lejwa jaaka pinagare ya ditiragalo. O tla senolwa jaaka lobadi lwa molelo mo sefatlhegong. Baanelwa ba batlaleletsi le bona ba tla lejwa ba se kae gonne e le bao ditiro le ditiragalo tsa bona di thusang go oketsa kitso ya babuisi ka ga baanelwabagolo.

5.2.1 SEMENOGI

Semenogi ke lekolwane le le katogileng monyo, le le tsamayang le thapotsa leoto la molema. Ke morwa Mokgalajwe, mmaagwe o bidiwa fela mmaagwe

Semenogi. Le ena fa a itemoga, o ikaya jaaka morwa Mokgalajwe wa mo Bodibe.

O simolola a dira mophato wa boraro mo sekolong sa Moruleng, o ka maswabi a o tlogetseng ka la ga-ke-a-bona-sepe. Rraagwe ka e le motho yo o sa utlwisiseng bonolo, o mo gapeletsa go disa. Go disa go, go mo orisitse kgakgamosi sebaka se seleele sa botshelo ba gagwe. Kgomo ya gaabo e bong Sejammopa, e ne ya thula Seyanokeng, ngwana wa moagisanyai wa gaabo mme se, sa dira gore Semenogi a le botse phokoje fa a gopola bogale ba ga rraagwe. Kgomo e, e ne ya senya legora le rraagwe a le tseetseng matsapa go le aga. Ka a ne a sa ingwaelwe matsetse, mosimane a itse fa go tla nkgaga go sa bola fa rraagwe a goroga, a inaya naga.

Mo lebelong la gagwe o wela dingalo, o ikadima dipodi tsa batho go buga legaba mme ka bomadimabe mong wa tsona o mo thibanya tsebe ka tswibila ya mmopa. O simolola go menogana le botshelo jaaka leina la gagwe le kaya. Go tloga moo, o ketekwa ke Bonoko, a bo a thulwa ke sethuuthuu sa ga Kolokoto. O amogelwa mo bookelong ba Bodumatau a okangwe ke leru le lentsho la loso.

Fa e kete o a tokafala o a ngweega gonne a tshaba maphodisa, ka lesego le le kgakala le ena, o thulwa ke sejanaga. O boela a amogelwa mo bookelong, a le mokoa, go setse lepai fela, o tsena jalo a sa bue, a sa itse le leina la gagwe, a sa je. O itsiwe ka leina Rasebabetsane gonne e rile a amogelwa mo bookelong a sa kgone go itlhalosa, a bo a nkgaga se babetsane e bile se mo kgomaretse mo menong. Ngaka Legare o mo lekile a bo a fetisediwa kwa bookelong ba Mmamitlwe kwa a fitlhileng a itharabologelwa

le go ithuta le bagodi teng. O feleletsa a thusa bagodi le balwetse, a bidiwa 'titshere', e le seo a kileng a eletsa go ipona a le sona fa a sa ntse a tsena sekolo kwa Moruleng.

O nyala Seyanokeng, mosetsana yo o neng a thulwa ke kgomo ya gaabo. Ka go se na mokgoro o o sa neleng, o nna le mathata le mosadi wa gagwe mme morago ba itshwarelana gonne Seyanokeng a lemogile fa khukhu e sa imelwe ke morwalo e le wa yona mme e bile a itse gape gore fa dipitse di tshela mmogo, e le tlwaelo gore ka dinako dingwe, di ne di lomana meetse.

Tsotlhe tse, di mo diragalela batsadi ba gagwe ba sa itse. Mmaagwe o ikela badimong ka ntlha ya bokoa le go balabala ka pelo mabapi le ngwana yo o ileng. Rraagwe o sala a batlana le ena mme ka Modimo o rata dilo tse dintle, Mokgalajwe le Semenogi ba a kopana mme ba tshedisana sentle fela jaaka e kete ga go ise go diragale sepe.

5.2.1.1 TSEWANISHO KA TLHAMALALO

A. Ka mokwadi

(i) Ke mmolai

Mokwadi o tlhagisa Semenogi ka tlhamalalo e le mmolai ka e rile kgomo ya gaabo e le ka fa tlase ga tlhokomelo ya gagwe a e tlhokela matlhale mme ya thula ngwana wa moagisanyi wa bona. E ne ya mo latsa fatshe gore a ye go wa a tlhamaletse jaaka setlhare se somotswe ke kgwanyapa ka medi.

"...gonne e le kwa go yone o tlhotseng a fetogile mmolai". (ts.6)

O fetoga mmolai gone e rile a feta mosetsana yo o thutsweng ke kgomo, a bona dithaka tse tshweu tsa matlho mme a ithaya a re maloba ke maabane. Ntle le go re kgomo e sentse lesaka la ga rraagwe, o bona a bolaile motho mme botoka e le go inaya naga.

(ii) **Ke mosimane wa pheta-ka-pejane**

Mokwadi o bona le go tlhagisa Semenogi e le yo o itlolang, a sa lepologe le go kokoroga. Ke mosimane wa pheta-ka-pejane gone le fa a le mo mathateng o kgona go ipholosa ka pele go tla diphoso.

"A huhumela, mosimane wa thupa tsa pele, a setse a latlhetse senkgwe ka fa teng."(ts.9)

Semenogi e tota e le wa maloba, wa thupa tsa pele, ga a tlalelwe ke noka le fa go le thata. O akanyetsa ka pele e bile o direla ka pele go iphemela mo mathateng.

(iii) **Ke segwaba**

Semenogi o segwabanyana, le fa a bona gore go thata ga a ineele, o a leka. O dumela go tlholwa a lekile. Mosadi wa gagwe e leng Seyanokeng o mo tlogetse mo ntlong go boela gaabo fela ga a itlhoboge. O a mo latela go kopa maitshwarelo e tswe wa mosetsana a mmoleletse fa ena a sa tswa ka kgoro ya morago kwa gaabo.

"Tota fela wa re o nyaditse eng?' ga botsa Segwaba gape se sena go didimala, se ntse se tsamaisa lolame ka fa teng ga lesakana la meno."(ts.128)

Bogwaba ba gagwe bo mo thusitse gonne Seyanokeng o mo amogetse ka monyenyo le ka ditlhatltheo go bontsha fa marumo a ne a epetswe fatshe mme go buisanelwa kagiso.

B. Ka baanelwa ba bangwe

Baanelwa ba bangwe ba senola le go kaya Semenogi ka mekgwa e e farologaneng go ya ka mabaka a ba rakanang le ena ka ona.

(i) Ke sekopa

Mathaithai o bolelela Bonoko fa Semenogi e le sekopa sa mosimane. O mmona e se wa sepe gonne e rile a bona kgomo ya gaabo e dirile molato a bona botoka e le go inaya naga go na le go arabela molato wa gagwe le go di ema-ema go tswa go rraagwe.

"...a mo tlotlela ka mosimane mongwe
oorra-Setlalemetse, sekopa se se tsamayang se
thulanya manyenane, wa go ngwegisiwa ke go
bona mokodue wa kgomo e e bolawang ke
ditlhakwana e fofa bothale kwa godimo..."
(ts.92)

Go ngweega ga ga Semenogi go mo supa bokopa gonne jaaka mosimane wa kgomo, o ne a tshwanelwa ke go di emela fela ena o inaya naga.

(ii) Ke sekebekwa

O kaiwa le go bonwa ke rakgadiagwe Seyanokeng fa a sa tshepagale, e le motsietsi. O mo kaya jaana ka ntlha ya go bona lobadi lo a lo bonang mo go ena le fa lona e se lwa bofephe, e ne e le kotsi fela.

"...ka yo o dipadi di phatsimang mo dinepeng
yo, ene, sekebekwa fela, se se
tlhamaletseng." (ts.110)

Rakgadiagwe Seyanokeng o bona Semenogi mo dinepeng a bo a setse a swetsa gore ke sekebekwa. O buisiwa ke ditebego tsa moeka. O kaela Seyanokeng fa yo o tshwanang le Semenogi e le yo o sa fitlheng le lekgarebe kwa gaabo lona.

C. Ka moanelwa ka boena

(i) O puo khutshwane

Semenogi o ipolela mo go Mfiedi fa ena a sa rate go bua thata gone ena a feditse maikutlo fa a re o rata Mfiedi mme ena a eta a mmolelela ka boSelomi. Ka e ne e le sebaka ba kgaogane, Mfiedi o ne a setse a itlhobogile e bile a ikgologantse le Selomi ka tsa lorato. O ipolela ka tlhamalalo mo go Mfiedi fa a re:

"Ga ke batle puo e telele." (ts.84)

Semenogi o itshoketse Mfiedi le go mo kokomalela go fitlha a boela go ena mme a tlogela Selomi. Puo e khutshwane ya gagwe e mo thusitse go bona mokapelo wa gagwe gape.

5.2.1.2 TSHWANTSHO E E SA TLHAMALALANG

A. Teo ya leina

(i) Leinatota la ga Semenogi

Leina Semenogi ke leina le a le teilweng ke batsadi ba gagwe go tloga bonnyaneng. Ke leina le le tswang mo go 'go menoga' e leng go sa neye tebego e e tlhomameng ka nako tsotlhe, go supa kgonagalo ya go fetoga. Mo go ena, ke leina lebe seromo gone ditiragalo tsa padi di mo tlhagisa a menogana le botshelo. O menogana le mathata go fitlhelela a bona katlego.

(ii) *Leina la maitheo*

Semenogi o ne a bidiwa gape ka leina Rasebabetsane. O ne a le teilwe ke baoki ba bookelo ba Bodumatau gonne e rile a goroga teng a bo a sa bue, a idibetse mme a nkga se babetsane e bile se mo ngaparetse mo menong.

"Fa ba fitlha mo karateng ya Semenogi, e, le jaana, e neng e ise e kgotlhelwe fa leina le kwalwang gone..." (ts.38)

Semenogi o ne a latlhegetswe ke kgopolo ya tsa botshelo ba gagwe ba pele ka jalo a amogela leina le ka 'atla tsoopedi.

"'Re go kwadise mo dituelong ka leina lefe?'... 'Ga ke re lo ntse lo mpitsa Rasebabetsane.'" (ts.70)

* Nopolo e, e ikagetswe ke mokwadi wa tiro e, go neela bokao ba leina. Le fa a ne a sa tlhaloganye lebaka la go tewa leina le, ena fa a le utlwa o ikgopolela se babetsane sa gagwe se a neng a se jela ka borotho ka nako ya fa a tla bona kotsi.

"Nyaa, Rasebabetsane ke leina la gago."
(ts.134)

O ne a bidiwa ka lona ka tlhomamo gonne mongwe le mongwe o ne a mo itsisiwe ka lona.

"Baoki ba sadile ba mpolelela gore o ne wa mpoloka, monna Rasebabetsane. Mo Mmamitlwe le mo Bodumatau, Semenogi o ne a bidiwa fela jalo." (ts.80)

Fa Semenogi a itharabologelwa mo maibing a gagwe, o a ikitse e bile o gopola sentle gore ena ke mang.

"Nnyaa, lo dira phoso. Nna ke Semenogi..."
(ts.134).

Leina Rasebabetane le ne le mo ngaparetse mo e bileng le ditsala le baratiwa ba gagwe ba neng ba le ngotla go supa lorato mme ba mmita 'Sebabi'.

"O a tshameka, abuti Sebabi." (ts.112)

Ka go rialo, Semenogi o gogile ditiragalo tsa padi ka boleele e le Rasebabetane e seng Semenogi.

B. Ipoapoetso

Tshwantsho ya moanelwa Semenogi e senolwa gape ke ditiro tse a di dirang gangwe le gape. Tse a ipoeletsang makgetlho a le mmalwa mo go tsona mme di mo kaya jaaka motho wa mokgwa o o rileng. Ditiro le dipuo tsa motho le tsona di kgona go tlhagisa mokgwa o o rileng wa botho mo moanelweng. Fa moanelwa a aga a dira jaana kana a bua jaana o felela a itsiwe ka mokgwa mongwe o o mo kgomarelang le go mo senola mo go ba bangwe.

(a) Ka ditiro

(i) Ke Thuntsebe

* Semenogi o dira ditiro tsa bosimanyana, tse di mo tlhokisang tsehe gonne

o tswa gaabo a tshaba mme fa a ikutlwa legaba mo tseleng o ipolelela fa mo tlaleng ya naga mmamotho e le podi.

"Ka bonako matlho a a ntšhotšho, a sesimane, a di keleka mabele. A lemoga di le tharo, a di ikatametsa. O ne a le mo go ya bofelo fa motho a kgalema kwa letsatsing." (ts.2-3)

Mosimane o ne a senya mo e bile le rraagwe a neng a setse a tshoga fa a utlwalela ditshenyo mo motseng.

* Semenogi o tswelela go dira ditiro tse di supang bothuntsebe ka le kwa gaabo o elamolola dikoko a utswe mae mme a a je a le esi.

"...a gopola letsatsi lengwe, dingwaga di ka supa go ya morago, fa e rile a apeile mae, ka go ikutswa..." (ts.5)

Ga a utlwe gonne o apaya mae a bogodu a bo a itira mosetlha. Ntlha e, e senolwa ke rraagwe ka nako ya fa a ne a galefetse ngaka Lesope a bo a mo tlhakanya le mosimane gonne ngaka e ne e retelelwa ke go mo phekola.

"Mokgalajwe a ba tlhakanya, a ntse a gakolola mosimane gore ke ene a elamololang dikoko." (ts.6)

Tiragalo e, e supa go sa utlwe ga mosimane ka rraagwe o ba tlhakanya jaana a betilwe ke pelo ya go re mosimane le ena ga a utlwe.

* Semenogi o tota a se na tsebe gone o kile a rata go tsenya rraagwe mo mathateng ka go gobatsa ngwana wa ga Mathaithai.

"Semenogi a pega mosimanyana kwa godimo ga Setlhare. Fa mosimanyana a ntse a le kwa godimo Semenogi a re 'Bona noga ke eo!' Go a bonala mosimanyana a photsa a sa akanya."
(ts.14)

Tiragalo e, e ne ya tsenya Mokgalajwe tsebetsebe gone o ne a opelwa mokgosi mme a tshwanelwa ke go ya go ema kwa ga Mathaithai ka ngwana wa bona a ne a idibetse e le ditiro tsa ga Semenogi.

* Go totobetse fa Semenogi e le thuntsebe, rraagwe o a tlhobaela fa a utlwela mokgosi mo motseng, a tshogela gore o bo o sa bakwa ke morwae. Fa a utlwa koloi ya balwetse go twe e tlhaga Madibe o setse a tsenwa ke tsebetsebe e bile a sulafalelwa.

"A tlala mathe a a seng monate mo ganong.
Mokgalajwe a baba lobadi." (ts.14)

Se, se supa fa Mokgalajwe a ne a itse morwae ka botlalo mme a setse a tshoga gore e bo e se ena a bakileng kotsi e, ntekwane ke nnete, koloi ya balwetse e lela jaana gone Semenogi a kgabotse felong foo.

* Go tlhoka tsebe ga ga Semenogi go bonala gape fa e rile rraagwe a le mo tlalelong a mmotla e re a kopana le monna a mina ka nko e le nngwe a tshabe go mmotsa motlhala. O ne a itse gore e iphutha metlhala e le yosi, e na le ditawana mafaratlhatlha.

"...a rakana le rre wa mmopa a sa ntse a mina ka nko e le yosi, e bile e kete tsa

gagwe fa mosimane a di rokoditse go tswa podi ya moroba go mo phimola dikeledi. Mokgalajwe a bona gore a ikgoe melato e ise e ate." (ts.23)

Se, se supa fa Semenogi a ne a aga a tsenya rraagwe mo mathateng mo e bile monnamogolo a neng a setse a tshaba batho ka ntlha ya gagwe.

(ii) **O keta basetsana diketo**

* Semenogi ga a kgone go golega pelo ya gagwe ka merero ya lorato. O tshameka ka Mfiedi le Seyakoneng. Ga a tswele ope wa bona ka nnete. O ba neela ditsholofetso boobabedi mme a sa itshupe ka ditiro.

"... Semenogi a ithakanya le Mfiedi fa boletelong jwa dibese, gaufi le seteishene mme a itlhaganelela go mmulela mafatlha a gagwe kgatlhanong le jaaka matswalo a ne a ikutlwatsa." (ts.79)

Semenogi o ne tota a sa itlhaloganye maikutlo gonne fa jaanong a rakana le Seyanokeng o tlhakana tlhogo e bile o setse a ipala mabala a kgaka, sebe sa phiri e le fela fa a ntse sebakanyana a sa bone Mfiedi.

"Semenogi a bonela ditebego segaufi mme a lemoga fa lekgarebe le na le letlalo le le boletsana fela le sa ronane le bogolo jwa gagwe...Mo go Semenogi go se kgarebe e e tshwanetwang ke go isiwa mosate go feta e (o kaya Seyanokeng)." (ts.91)

* Nopolo e, e ikagetswe le go lomaganngwa ke mokwadi wa tiro e.

Morago ga go kopana le Seyanokeng o tlhakana tlhogo gonne ka nako nngwe o akanya le go gopola Seyanokeng fa ka nako e nngwe a gopola Mfiedi. O tota a sa itse gore o eme kae.

* Go supa go tlhoka nnete ga gagwe ka basetsana, o iphitlhela a le gare ga naka tsa kukama, a sa itse tota gore ke wa ga mang.

"Mo tlhaloganyong ya gagwe bakapelo ba ne ba le babedi, a tshwanetse go itlhophela, gape mmilo go jewa o le osi wa bobedi o a bipela."
(ts.114)

O keta basetsana diketo gonne mo tsamaong ya tsa lorato lwa gagwe le Seyanokeng, ba ga Ntshinogang ba thula kusene ya ga Mogodi ba lela ka Semenogi. Go ntse go le jalo Mfiedi le ena o boaboa kwa ga Mogodi a batlana le Semenogi.

"Go ne go le batho fa mosong ono, ba re ke boorra-Ntshinogang, ba le mafoko.. Ba re ngwana wa bone ga ba sa mo tlhaloganya, mme fa e le sengwe, se ka itsiwe ke wena."
(ts.115)

Go ise go ye kae, Mfiedi le ena o tla go batla Semenogi gonne ba kgaogane ba ntse ba ratana.

"Mosetsana mongwe le ene o ne a le fa, a re oorra-konfyt. Ke a bona o setse a tsile gabedi... O boditse gore o kae." (ts.115)

Semenogi o tota a sa itse dilo tse a di dirang mabapi le basetsana ba gonne fa ba gaabo Seyanokeng ba tlisa molato o rata go itatola Seyanokeng. O dira jaana gonne a sa rate gore go itsiwe gore o kile a bo a wa a tsoga le Seyanokeng. O bona jaanong Mfiedi e le ena motho yo o siameng e bile o mo kaya fa a sale a mo tlwaetse kwa Maropeng. Matlhale a

gagwe a ne a mo tsenya mo tlalelong, a sitwa ke go itse gore o tshwanelwa ke ofe.

"Felo gongwe kwa Magogwe, ntlheng ya
borwa-bophirima jwa sekolo se segolo sa
Barolong, mosetsana yo o makiritlanyana, yo o
uang a kgadikanya mabogo, o ne a letile, mo
Montshiwa ka fa setateng, motho yo moleele ka
sebaka sa leungo la ngwaga ya pula le ene o
ne a letile."(ts.116)

Semenogi o ne a tshwarisa basetsana letlapa, a itse sentle gore mo
bofelong o tla tsaya tshwetso. O sala Mfiedi morago a ntse a beile
Seyanokeng foo go fitlhela a itlhoboga, ka Mfiedi a ne a setse a tserwe ke
Ranoko. O feleletsa a nyetse Seyanokeng.

C. Dikokoanyo ka ga moanelwa

Mokwadi o neetse go le gontsi ka ga Semenogi mo go ka kokoanngwang mmogo
go mo senola jaaka motho wa mokgwa o o rileng, o o mo tlhagisang le go mo
senola mo baanelweng ba bangwe. Go tlaleletsa ditlhagiso tse di sa tswang
go neelwa, go ka lejwa gape popego le moaparo wa gagwe, tseo le tsona di
mo neelang mokgwa o o rileng go tshwanela dipuo le ditiro tsa gagwe jaaka
moanelwa.

Mokwadi o tlhagisa dipopego tsa ga Semenogi fela di sa senole boanedi
bope. Ka tsona o mo senola e le motho yo o ka tshwantshanngwang le batho
ba madi le nama.

"Semenogi, lekolwane le le katogileng monyo,
le le tsamayang le thapotsa leoto la
molema..." (ts.1)

Ka popego e, mmuisi o kgona go ipopela setshwantsho sa ga Semenogi mo tlhaloganyong mme go nne bonolo go inyalanya nae.

Moaparo wa ga Semenogi ka nako ya fa a ne a ngweega kwa gaabo o mo senola jaaka mosimanyana wa legae, yo o disang.

"Ga twe mosimane yoo o ne a apere borukhu jo bokhutshwane jwa kaki, jo bo sebata sa toitshe mo leragong la moja, le hempe e e kgakanyana, e e mabogo makhutshwane, kwa lonaong ke leroo jaaka le ntse." (ts.60)

Moaparo o, o re bontsha setshwantsho sa lelapa la gaabo Semenogi. Le fa rraagwe a ne a ruile, e bile le ena moeka a setse a tswa go boa kwa Moruleng, o ne a ikaparela fela jaaka mosimane wa modisa. Borukhu ba gagwe bo ne bo beilwe setsiba mme go sa makatse e sita le gona go mo tlhabisa ditlhong ka gope.

Mabaka a, a ka senola moanelwa a tshwana le Semenogi go itsiwe fela bonolo ka mokgwa o o latelang:

- O ne a sa utlwe
- E le mosimane wa pheta-ka-pejane
- E le segwabanyana
- E le sekopa
- A keta basetsana diketo ka tsa lorato
- A ikaparela borukhu bo bo tsentsweng setsiba
- A tsamaya a rabutla mebutlwa ka lonao

O ne a itshupa jaaka mosimane wa legae yo o tiileng, yo o rutilweng gore mosimane ga a tshameke ka dikeledi. O tsamaya a betile pelo, a wela dingalo, ga se yo e reng a utlwa setlhabi a botse gore mme o kae a ntshware.

"Fale le fale a rabutsa mmutilwa, mme jaaka mo dinakong tse di fetileng fa a sa ntse a disa a gigitlhega leoto le lefatshe go komula sekuto se se sa nwelang mo lonaong." (ts.8)

Se, se supa fa Semenogi a ne a tlwaetse botshelo ba madiso, a tiile mme a sa lediwe ke dilo di tshwana le go tlhabiwa ke mmutilwa. O itshupa jaaka ena modisa tota.

D. Diphetogo tsa moanelwa

Botshelo ba ga Semenogi bo etile bo tsaya ditsela tse di farologaneng. Diphetogo tse, di supa ka mokgwa o Semenogi a menoganeng le botshelo ka teng go tloga a palelwa ke mophato wa boraro kwa Moruleng go fitlha e nna mogokgo mo Montshiwa. O simolotse ka mathata, tshotlego, bomadimabe mme o feleletsa ka katlego.

Botshelo ba ga Semenogi bo tsere tsela e e kgodisang, e e dumelesegang, e e ka diragalelang mang kana mang. Mogapi (1986:14) o iteile kgomo lonaka fa a re:

"Go gongwe moanelwa yo (moanelwa yo mogolo) o simolola a itumetse, a tloge a rakane le mathata a botshelo ka methalethale ya one, mme e re kwa bofelong dilo di ye meriting. Badimo ba mo tle matshediso." (ts.14)

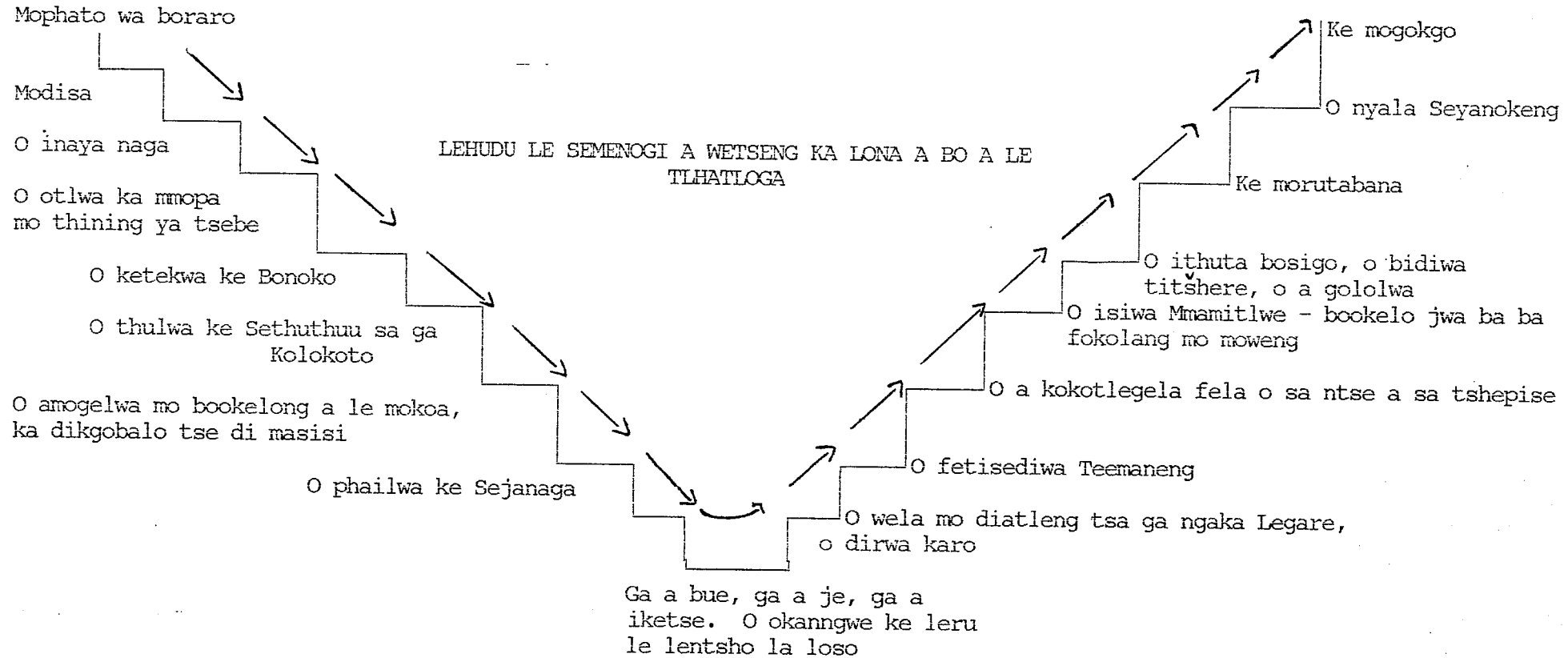
Nopolo e, e itaya botshelo le diphetogo tse di tlhagelang moanelwa Semenogi phatleng. Semenogi o tlhagelela jaaka moanelwa yo o kaiwang ke Harvey (1968:56) e le:

"...the protagonist those characters whose motivation and history are most fully established, who conflict and change as the story progresses."

Ka go neela ka botlalo tsa botshelo ba ga Semenogi, go nna bonolo go anogela dikgarakgatsego le diphetogo tse di bonalang ka ga gagwe mo tsamaong ya ditiragalo. Semenogi o simolola a itumetse, e le moithuti kwa Moruleng e bile a na le maikaelelo ka isago ya gagwe. O retelelwa ke go falola mophato wa boraro mme o simolola go mekamekana le mathata, a a batlileng a mo isa gosele. Mo bofelong o a itharabologelwa, o bona katlego, o tshelela mo boitumelong.

Diphetogo tsa botshelo ba ga Semenogi di tla thalwa go ikaegilwe ka tlhagiso ya ga Sebate (1989:31) mme e eta e tlaleletswa le go fetolwa fale le fale go tshwanela tiro e. Sethalo se, se supa lehu du le Semenogi a neng a wela ka lona, mme ka e ne e le monna, a itlhotlhora, a kgaratlha mme a tsoga gape.

DIPHETOGO TSA BOTSHELO BA GA SEMENOGI

Ka sethalo se, go bonala sentle gore Semenogi o ne a wela ka lehudu/mosima mme ka e ne e le monna a kgona go le tlhatloga go bona katlego. Diphetogo tsa ga Semenogi ka jalo di bonala kgato ka kgato go simolola a le kwa sekolong e le moithuti go fitlha e nna mogokgo. Dikgato tse Semenogi a di tsamaileng, di mo senola jaaka motho wa madi le nama gonne di na le mabaka a a di tlholang go mo tlhagisa a itumetse ka dinako dingwe le a le mo khutsafalong ka tse dingwe.

E. Ditshwantsho le dipharologanyo ka ga moanelwa

Semenogi o tsaletswe mo lapeng la kgomo mme ka rraagwe a ne a sa ingwaelwe matsetse ga a ke a bona sebaka sa go ja mafura a loruo lwa gaabo. Semenogi o ikgaratlhetse mo botshelong. Legae la gaabo le timatimeditse ke mokwadi ka go senola fela botshelo ba legae bo bo neng ba bo tshela.

Morago ga dikgaratlho tsa gagwe, e setse e le morutabana e bile a nyetse Seyanokeng, o ikagela ntlo e e tshwanelang 'titshere' e le tota.

"Jaanong fa, ntle le go nna le ntlo e ya
diphapose tse tlhano, le tlerepa ya koloi mo
ngwageng tse di tlang..." (ts.127)

Se, se supa fa Semenogi a ne a tshela mo legaeng le tikologo e e eletsegang e bile a na le dikakanyo tse dintle, tse di supang tswelelopele jaaka go reka koloi.

Tikologo e, e mo senola a ithata e bile a rata dilo tse dintle. E mo tlhagisa e le motho yo o ipaakanyang pele a dira selo e seng go se wela fela. Tikologo e, e mo senola jaaka monna yo o maikaelelo, monna yo o dirang ka natla.

5.2.2. MOKGALAJWE

Mokgalajwe ke rraagwe Semenogi, o itsege ka leina le mo Madibe ntle le gore ke monnamogolo. Mosadi wa gagwe o bidiwa fela mmaagwe Semenogi. Ke monna wa legae yo o ruileng. O rata thulaganyo e bile ga a ingwaelwe matsetse. O bogale e bile o tshabega tota mo e leng gore fa a setse a galefile ga a tlhaole basimane mo banneng.

Ka ntlha ya bogale ba gagwe, morwae o inaya naga gonne kgomo e sentse mme ka a itse rraagwe, a boifa go ikopanya nae mabapi le manyaanyaa a kgomo e a dirileng. Mosadi wa gagwe o ne a ntse a le bokoa mme ba oketswa ke go ya ga mosimane mo a ileng a mo tlogela, a tlhokofala. O sala a le esi, a batla Semenogi mme fa a thatafalelwa ke botshelo, o nagana go ipolaya. O gomodiwa ke moagisanyi wa gagwe e bong rre Ntshinogang.

Morago ga sebaka se seleele, o rakana le morwae e bong Semenogi e bile a setse a nyetse. O a mo itumelela, o lebala tsa bogologolo, o direla ngwana moletlo mme ba tshedisana ka kagiso.

5.2.2.1 TSHWANTSHO KA TLHAMALALO

A. Ka mokwadi

(i) O a tshabega

Mokwadi o kaya Mokgalajwe ka tlhamalalo e le motho yo o tshabegang lebaibai. Batho ba tikologo ya gaabo ba mo tshaba fela jaaka ba ne ba tshaba rraagwe Mokgalajwe, e bong moswi Setlalemetsi. Go tshabega go, go senolwa ke mokwadi ka tlhamalalo ka go re:

"Mokgalajwe...ene o ne a tshabega phetelela..."
(ts.5)

Mokwadi o neela botho ba ga Mokgalajwe ka go mo tlhagisa semelo ka tlhamalalo pele a mo dirisa ditiro tse di supang go tshabega go. Mmileng (1980:5) o kaela fa e re a galefile a bo a retelelwa ke go tlhaola basimane mo banneng. Se, se supa bogale le go tshabega ga gagwe go go feteletseng.

(ii) O kgang khutshwane

Mokgalajwe o senolwa le go tlhagisiwa ke mokwadi ka tlhamalalo e le motho yo o ilang go bua thata. O bua le motho ka bokhutshwane a bo a feditse, ga a boeletse selo se le sengwe gantsi.

"Mokgalajwe, ka ke motho wa kgang e khutshwane, a mo laela go tlhokomela tse di mo lesakeng jaaka pina e bolela." (ts.7)

Ntlha e, e bonala fa Semenogi a reteletswe ke go falola kwa sekolong mme a ratharatha, a ithaya a re Mokgalajwe o tla mmusetša sekolong gape.

O ne a mo araba ka bokhutshwane fela gore ka a paletswe, a tlhokomele tsa lesaka e bile a sa batle go utlwa ope a mmotsolotsa gape ka kgang e. Le mosadi wa gagwe o ne a itse gore fa a buile, o buile mme go se ka mo a ka mo thwantshang monwana ka teng.

B. Ka baanelwa ba bangwe

Baanelwa ba bangwe ba tlhagisa le go bona Mokgalajwe ka mokgwa o o latelang:

(i) O itse mere

Baagisanyi ba ga Mokgalajwe ba mmua e le motho yo o itseng mere, go alafa. Le fa a ntse a le bogale a tshabega, fela go na le ntlha e e ba

gogelang mo go ena gonne o itse go pekanya mere.

"...gonne kwa ntle ga mongunanguno wa gore o itse jaaka mere e pekanngwa..."(ts.5)

Le fa e kete e ne e le dilo tsa ditshela fela, ga go mosi o o kuelelang ntle le go tswa mo molelong. Sebe sa phiri ka kitso e ya mere ke gore mokwadi ga a e senola ka ditiragalo dipe, e utlwala fela go tswa baagisanying ba ga Mokgalajwe.

(ii) O bogale

* Semenogi o kaya rraagwe a le bogale mo a mmitsang ka tlhamalalo a re ke 'tsubutli', o mo tshwantshanya le phefo e e tsubutlang, e e senyang, e e bogale.

"Fa a tsholetsa matlho a lemoga gore o fitlhile tsubutli, yooSetlalemetse." (ts.5)

Ka mafoko a, go supa fa Semenogi a ne a bontsha bogale ba ga rraagwe bo bo feteletseng, o dirisa botshwantshi go kaya fa rraagwe e le phefo e e tsubutlang. Mokgwa o Semenogi a kayang rraagwe ka ona o a tshwanela gonne o metsa lee le le bolelo, le go obolwa le sa obolwa, e le fa a tshaba gore rraagwe a ka mmolaya fa a ka lemoga fa a ja mae. O dira jaana a itse gore o ne a ka di gama a sa di tlhapela fa rraagwe a ne a ka lemoga.

* Semenogi ga a boele morago fa a gopotse bogale ba ga rraagwe. O kaya rraagwe le go mmona ka tlhamalalo a mo tshwantsha le tau. Tau e itsege ka

bogale, e a gagolaka, e a robakaka, e tshabiwa ke diphologolo tsotlhe e bile e kaiwa jaaka kgosi ya diphologolo ka ntlha ya masetla a yona.

"A itse gore tau ya ga Setlalemetsi ga e lekanwe ke madulo." (ts.10)

O ne a itse fa rraagwe kwa a leng teng, a nyoretswe go mo tshwara ka diatla, a itse sentle fa a sa lekanwe ke manno kwa a leng teng mme e bile a fufutse a mmatlha.

(iii) O tsaya tshwetso gagwe

* Mokgalajwe ke motho yo o tsepameng mo lefokong la gagwe. Fa a tsere tshwetso ga a ka ke a fetolwa ke ope, go nna thata go mo sutisa mo go yona. Mosadi wa gagwe o kaya fa le ena go mo thatafalela go mo sutisa mo ntlheng e e rileng fa a setse a e tsere.

"...Rraago o a mo itse, ga e ke e re a rwele setlhako, a se rolwa ke motho." (ts.7)

Se, se supa gore fa a buile, o buile gonne mafoko a, a ne a buiwa ke mosadi wa gagwe fa Semenogi a mo kopa go thwantsha Mokgalajwe monwana mabapi le go boela sekolong gape.

* Mokgalajwe o tota e le motho yo o sa fetoleng mogopolo bonolo gonne le mo kgakalong ya gagwe ya go batlana le Semenogi o kopana le Mathaithai a ikaeletse go ruta mosimane molao ka thupa. Le fa Mathaithai a leka go mo gakolola, gonne ena a na le maitemogelo a go leka go bua le ngwana ka

thupa, a itse fa go sa tlhole go dira, Mokgalajwe o mo latlhelela mabogo.

Ga a mo reetse mme o tlogela Mathaithai ka go re:

"Ke tla akanya ka dilo tseo a le fa, a sena
go bona tshenatshena e a e ntiretseng."
(ts.23)

Se, se supa gore ga a kgone go amogela kgakololo ya ga Mathaithai mme o
kaya fa a tla bona fa a setse a bone mosimane. Ke motho yo o emang ka
lefoko la gagwe.

5.2.2.2 TSHWANTSE E E SA TLHAMALALANG

A. Teo ya leina

(i) Leinatota la ga Mokgalajwe

Rraagwe Semenogi o itsege ka leina Mokgalajwe, e le leina tota la gagwe
leo a le teilweng ke rraagwe, moswi Setlalemetsi.

"...le fa e ne e kete Mokgalajwe, e bong
rraagwe (Semenogi)." (ts.1)

Leina le, ke le a neng a bitswa ka lona ke batsadi, багаабо le баагисаныи
ба bona. O ne a sa bidiwe ka lona ka e ne e le monnamogolo jaaka Batswana
ba a tle ba kae monnamogolo yo o tsofetseng ba re ke mokgalajwe. Mo go
ena ke leina fela jaaka maina a tshwana le Pule, Semenogi le a mangwe.
Ntlha e, e totobatswa ke mokwadi fa a re:

"...Bonoko a pega rre mongwe foo a re ke
Mokgalajwe. Fa e ne e se gore rre yoo ke
mogolo, Bonoko a ikutlwa gore o ka bo o mo
kopile leina tota." (ts.92)

Se, se gatelela ntlha ya gore leina la ga rraagwe Semenogi e ne e le Mokgalajwe ka tlhamalalo. Ke leina fela jaaka maina otlhe gonne Mokwadi Mmileng (1980:137) o mo kaya ka tlhamalalo ka go mmita Rre Mokgalajwe.

B. Ipoapoeletso

Mokwadi o tlhagisa le go boaboeletsa Mokgalajwe jaaka motho yo o bogale. O mo dirisa ditiro tse di mmalwa tse di mo senolang a le bogale. Ditiro le dipuo tsa gagwe di supa go sa ingwaelwe matsetse, di supa bogale mme di tlhagisiwa ka mokgwa o o supang fa e le semelo sa gagwe se se totobetseng, e seng sa maipateletso.

(a) Ka Ditiro

(i) O bogale

* Go supa fa Mokgalajwe a le bogale e bile a sa ingwaelwe matsetse, Semenogi o bona botoka e le go inaya naga morago ga gore Sejammpa a senye.

"A ikaelela go somola kgomo e mosetshe ka letlapa gore e re a tla go di emaema maitseboa a bo a ituetse." (ts.1)

Semenogi o ne a setse a itse gore fa go ntse jaaka Sejammpa a dirile, go tlile go nka go sa bola fa Mokgalajwe a goroga mo gae. O ne a setse a itse fa a tlile go utlwa botlhoko e le tota ke ka moo a bonang go le botoka go utlwa kgomo botlhoko, e le go ituelela pele.

* Mokgalajwe o ne a sa ipateletse bogale, o ne a tsetswe ka bona.

Semenogi o ne a utswa mae ka 'tsatsi lengwe, a a apaya, a a ja a le esi.

E rile rraagwe a atamela, a metsa lee le le bolelo le le sa obolwang ka ntlha ya letshogo mme la mmakela bolwetse.

"Go leka go ipipa boatla rraagwe a ise a bone, a metsa le le setseng a sa le obola. Mogote wa lone! Ia rata go ema mo gare ga mometso, la tloga la fologela." (ts.5)

Tiragalo e, e supa ka mo rraagwe Semenogi a neng a le bogale ka teng. Mosimane o batlile go kgamiwa ke lee ka ntlha ya letshogo le a neng a na nalo fa a gopola gore rraagwe o ne a tla mo dirang fa a ne a ka lemoga.

* Bogale bo bo feteletseng ba ga Mokgalajwe bo bonala fa Semenogi a ne a le mo setlhabing, a leka go itoka mo go rraagwe mme a sa phuthologa, a ipega a ntse a na le letshogo.

"'Ke tlhabiwa ke setlhabi, fa seperuperung', a digela a solofetse go utlwa legofi le le neng le tla latelwa ke sephuthelo se Mokgalajwe o neng a se tshwere ka letsogo. A sisibala." (ts.5)

Mokgalajwe o bogale e le tota gonne ngwana wa gagwe o palelwa ke go mo itlaleela ka phuthologo, o itse fa a ka nna a mo tanya ka legofi a ntse a lwala. Ga a itse go tlakisa ngwana fa a le mo ditlhabing.

* Bogale ba ga Mokgalajwe ke bo bo senang bothibo gonne fa a setse a galefile ga a itse go tlhaola basimane mo banneng le mosadi wa gagwe tota ga a mmone ka sepe:

"...Mokgalajwe a ema ka kubu. 'Ke go bileditse ngwanake, wena o robelwa leitlho ke basadi!' Kubu e ne ya letsa molodi gararo pele ga Semenogi a bona gore go diragala

eng. Mmaagwe a tswa ka kgoro a gagaba. Fa Lesope a wela Semenogi godimo ka ditshitlho, Mokgalajwe a ba tlhakanya,..."ts.6)

Bogale ba ga Mokgalajwe bo ne bo bile bo mo dirisa diphoso le go mo tsenya mo matsapeng. O ne a jelwa dipholo di le pedi kwa kgotla ka ntlha ya go itaya Ngaka Lesope ka kubu e bile a mo tlhakantse le mosimanyana.

(b) **Ka Dipuo**

* Mokgalajwe o ne a bua dipuo tse di mo senolang a le bogale. Fa a bua, o ne a rata go ikana le go ikaelela tse di ka utlwisang motho yo mongwe botlhoko.

"Mme ka ntlha ya go kekelela go, o molato o ne a sa ye go o fora. Fa e le sengwe e tla nna thuto ya bofelo e o tshwanetseng go e kokotela mo tlhogong ya ga Semenogi - go goba, ka thupa." (ts.23)

Le fa a na le pelaelo ya gore gongwe mosimane o godile, ga se yo o kgalemiwang ka thupa, o batla go mo tshwara la bofelo, e re a mo tlogela a bo a mo utlwisitse. O ikanela ngwana wa gagwe.

* Dipuo tsa gagwe di tswelela go supa bogale gonne le fa a ntse a batlana le mosimane mme a boa ka nngoba e sa fothlwa, ga a timoge bogale. O ntse a ikanela Semenogi gore o tla mo ruta molao, o kaya gore o tla bo a mo itaela.

"Ke batla go mo itaela a sa ntse a ka reetsa." (ts.23)

Se, se senolwa ke fa a ganana le kgakololo ya ga Mathaithai, ya gore bana ga ba laiwe ka thupa gonne e le modia basimanyana. O tswelela go batlana le mosimane e bile o fela pelo gore o mmona leng, e le gona fa a ikanela go mo laya. Go mo itaela go Mokgalajwe a go kayang, ke go otlhaya Semenogi botlhoko.

C. Dikokoanyo ka ga moanelwa

Ka tlhagiso ya ga Mokgalajwe babuisi ba ka ikokoanyetsa go le gontsi ka ga gagwe go bopa setshwantsho se se rileng mo ditlhaloganyong tsa bona. Se, se atlegisiwa ke mabaka a le mmalwa a a sa tswang go senolwa ke ditiro le dipuo. Tsotlhe tse, di senola moanelwa jaaka motho yo o rileng, yo o ka tshwantshanngwang le batho ba bangwe bonolo.

Mokgalajwe ka jalo o senogile a le ka mokgwa o o latelang, go itsiwe botoka le go kgontsha babuisi go ka inyalanya nae jaaka wa madi le nama.

- O bogale, ga a ingwaelwe matsetse, o a tshabega
- O tsepame mo ditshwetsong tsa gagwe
- O itse go pekanya mere
- O kgang e khutshwane

Mekgwa e a iponatsang ka yona, ke e e tlwaelegileng, eo batho ba madi le nama ba ka itsiweng ka yona.

D. Diphetogo tsa moanelwa

Mokgalajwe o simolotse e le motho yo o bogale jaaka a tlhagisitswe fa godingwana. Ditiro, dipuo le baanelwa ba bangwe ga mmogo le mokwadi ba mo

senotse ka botlalo a le bogale bo bo tshabegang. Ka e le moanelwa yo o bopilweng mo setshwanong sa batho ba madi le nama, o bontsha phetogo mo tsamaong ya ditiragalo, o a kgwabofala jaaka a ne a kaiwa e le tsubutli, e le tau, o a nolofala e bile o supa go fenngwa ke mathata.

"Dingwaga tse tharo tse di fetileng, fa mosimane yo a sena go nwa phefo, le mmaagwe a sena go bidiwa, ke ne ka leka go ikgwagetsa ka kgole." (ts.136)

Se Mokgalajwe a batlileng go se dira, se supa fa e le moanelwa wa madi le nama, a utlwalelwa ke mathata fela jaaka batho. Fa a imelwa ke mathata, o batla go ineela e bile o tlhoka dikgomotso go tswa mo bathong jaaka rre Ntshinogang. O arabela lefoko la Motswana le le reng motho ga a iphetse a le nosi, le ena ka dikgomotso tsa baagisanyi o ne a ikutlwa a nna le maatla le keletso ya botshelo gape.

* Mokgalajwe o fetogile gonne o kgona go lebalela Semenogi melato yotlhe e a neng a ikaeletse go e mo rutela molao. O kgona go itshwarelana le morwae, a bo a mo direla moletlo go supa lorato lo ngwana a sa bolong go lo tlhoka go tswa mo go rraagwe.

"Mo bokhutlong jwa yone beke eo ke fa go sa tlhole go na le yo o maketseng, jaanong go thulwa moko." (ts.137)

Se, se supa boitumelo bo bo neng bo rena fa gare ga Semenogi, rraagwe le baagisanyi. Mokgalajwe o ne a fetogile, e sa tlhole e le phefo kana yona tau e e neng e umakwa ke Semenogi fa a mo gopotse.

5.2.3 NGAKA LEGARE

Legare ke lekawana la ngaka. E ne e le ngaka e e bogale mo tirong, eo le baoki ba neng ba itse fa a rata thulaganyo segolo fa a tshwaragane le molwetse. O ne a ineetse mo go tsa kalafi gonne e ne e re fa a tshwaragane le molwetse yo o masisi le ena a fetoge molwetse. O ne a le botlhale le bao a simolotseng le bona ba ne ba mo kaya jalo. O ne a tsalana le Semenogi ka go mo itsetse mo bookelong. O ne a ntshana seinong le Semenogi, a mo ratela botshelo, a mo naya maele a go itshedisa jaaka go tsenela dithuto tsa bosigo. O ne a mo naya sekao ka ena jaaka rraagwe a mo tlogetse bonyaneng mme a ne a tshwanelwa ke go tshwaraganya diatla le mmaagwe gore ba se wele mo isong ka tlala. O ne a mo lemosa fa a ne a dira mo ditshingwaneng fa sekolo se tswa gonne le ba losika lwa gaabo ba ne ba sa ba tshologe mokgosi ka gope. O ne a ithutetse bongaka go fitlha kwa Amerika mo Detriot.

Fa Semenogi a gololwa mo bookelong, Legare o ne a ithaopa go mo tlhokomela. O ne a ya go tlhola le ena kwa ga gagwe, a ntse a mmontsha dinonyane. Ka go dira jalo botsala ba gagwe le Semenogi ba ala medi.

Mo tsamaong ya nako, o ne a tlogelwa ke mokapelo yo a neng a ikaeletse go mo nyala mo kotsing ya sejanaga. O ne a rata go itlhoboga mme morago a itharabologelwa. O ne a nyala morwadia Seomi, yo ka maswabi a neng a mo tlogela, ba tlhalana, a siana le tsotsi e a neng a ratana nayo pele. Legare o ne a ineelela botagwa, a retelelwa ke go emelelana le mathata a go tlogelwa ke mosadi. O ne a feleletsa a kobilwe mo tirong, mo bookelong ba Thekwini. Mathata a nna a mo atela mme a batla a ikgothosa botshelo ka thipa. Semenogi o ne a mo tshologa mokgosi, a bona thuso le kalafi.

Morago ga go falola loso ka go leka go ipolaya, o ne a itharabologelwa mme a nyala gape. O ne a nyala ausi wa thupa tsa maretlwa, wa bodiredi jwa loago. O ne a ikagela ntlo e ntle mo Tlhabologo, eo e neng e kaiwa ke baagi fa e le kwa pelepele ka matlomo.

5.2.3.1 TSHWANTSHO KA TLHAMALALO

A. Mokwadi

(i) O bonolo

Mokwadi o kaya Legare ka tlhamalalo fa a le bonolo fela a rata dilo tse di tsamayang ka tolamo. O ne a se modumo fela a rutile baoki ba gagwe go itlola dipapetlana segolo fa a tshwaragane le molwetse.

"...ka tebo ya matlho, a sa babe e le motho
wa batho fela." (ts.27)

Go bonala sentle gore fa baoki ba gagwe ba ne ba rata go dirisana nae ka kagiso ba ne ba tshwanelwa ke go tsaya ditaelo tsa gagwe tsia mme molato o tlhokafale. O ne a sa babe, a le bonolo fela.

(ii) Ke setswerere mo tirong

Ngaka Legare o ne a tseela balwetse ba gagwe matsapa, o ne a ba alafa ka botswerere mme e bile a ba utlwela botlhoko. E ne e re fa a tshwaragane le molwetse yo o kwa tlase thata ka bokoa le ena a fetoge molwetse.

"Go tloga fa e sa le a simolola sekolo kwa
tlasetlase o ne a itshupa fa e le setswerere
se se tlhaloganyo e e tlhwekileng." (ts.27)

Legare o sale a itshupa a sa ntse a tsena sekolo. O ne a le botlhale e bile a se na molekane mo dithutong. Diteko tsa tlhaloganyo le tsona di ne

di tlogile di ntse di mo kaile fa a ka dira sentle fa e ka nna ngaka. O ne a utlwala gaufi le kgakala e bile a kaiwa a fodisa molwetse ntle le go mo naya melemo.

(iii) **O ne a utlwana le kgwetlho**

Ngaka Legare o ne a sa utlwane le dilo tse di itlelang bonolo. O ne a rata go thulana le tshipi ka tlhogo gonne fa a kopana le tiro kana molwetse yo o lwalang thata o ne a ikutlwa a bona kgwetlho e e mo tsenyang mo tirong ka boineelo le matlhagatlhaga.

"O ne a utlwana le kgwetlho." (ts.28)

O ne a rata tiro e e mo gwetlhang, ka a ne a tswa go ikoketsa dithuto tsa bongaka kwa Amerika mo Detroit. Mmileng (1980:28) o mo kaya fa a ne a tomola malwetse fela mo balwetseng mme ba fola a sa ba neela melemo.

(iv) **O a kgaratlha**

Legare o kgaratlhetse botshelo ba gagwe go nna mo maemong a o neng a le mo go ona. O kgaratlhetse dithuto le katlego ya gagwe. Rraagwe o sale a mo tlogela a le monnye mme a kgaratlha gore ena le mmaagwe ba tshele.

"O godile a kgaratlha, le nako ya go gelola sethitho a se na nayo." (ts.66)

O ne a kgaratlha gonne o ne a dira mo ditshingwaneng fa sekolo se tswa, go se ope yo o neng a mo thusa e sita le masika a gaabo tota. Mo bofelong o ne a fitlhelela maikaelelo a gagwe, a nna ngaka, e le maungo a go kgaratlha ga gagwe.

(v) O lentswe le magweregwere

Mokwadi o kaya Legare ka tlhamalalo a bua ka lentswe le le magweregwere, le le neng le mo rona. Lentswe le, le utlwetse sentle ka nako ya fa a ne a neela bopaki mo kgetseng ya ga Semenogi, e le fa a kaela gore o mo amogetse a le mo maemong a a ntseng jang.

"Legare, ka lentswe le le magweregwere, le e ke teng ga se la gagwe..." (ts.77)

B. Ka baanelwa ba bangwe

Baanelwa ba bangwe ba bona le go senola Legare ka mokgwa o o latelang:

(i) Ke sekopa

Ntsalaa Legare, wa mo Bodikelo o kaya Legare e le sekopa gonne o eta a latlha balwetse ba ba leng ka fa tlase ga tlhokomelo ya gagwe.

"Ke bogologolo ke go bolelela gore o sekopa, o tshwanetse wa tla go dula mo dikgomong mo, o tle o gamoge. O latlha balwetse." (ts.45)

Ntsalaa Legare o kaya fa Legare a sa gamoga gonne a ise a ke a dise. O mo kaya a sa itse go tlhokomela.

(ii) Ke ngaka e e nyatsegang

* Batho ba ba neng ba dira le Legare ba ne ba na le go belaela bongaka ba gagwe. Se, se ne se tlholwa ke gore e re a alafa molwetse a tsenege go fitlha le ena a fetoga molwetse.

"Batho ba bantsi ba mo tlhaeletsa matlho gore o tsenetse bongaka bo sa mo tshwanela."
(ts.27)

O ne a amega thata fa a bona molwetse a le kwa tlase, mme se, sa dira gore baoki ba mo nyatse gonne ba ne ba solofela gore e nne ena a supang bogatlhamelamasisi le bopeloethata mo go tsa kalafi.

* Baoki ba ne ba mo kaya a ba sitisa mo tirong gonne o ne a tlhola a kgabaganya mo gare ga bookelo ka nako ya fa balwetse ba faphiwa kgotsa ba jesiwa. Baoki ba ne ba solofela gore a tlhagelele ka dinako tse a tlhokegang ka tsona fela. Ntlha e, e ne ya dira gore baoki ba tswelele go mmelaela gonne e kete o tsamaya a sa itse gore o tlhola eng.

"Fa go ntse go ya ba tlhaetsa le bongaka jwa gagwe matlho." (ts.48)

Baoki ba ne ba mo tlhaetsa matlho gonne e ne e re a naya balwetse melemo a etsaetsege. Mmileng (1980:48) o kaya fa e rile tsatsi lengwe a fa molwetse yo o neng a lala a gotlhola, molemo o go neng go itsege o fiwa batho ba dithurugo tsa makoa a pelo. Se, se ne sa dira gore baoki ba belaele le go nyatsa thuto ya ga Legare ya bongaka.

C. Ka moanelwa ka boena

Moanelwa a ka ipolela, e le fa a itshenola mokgwa ka dipuo tsa gagwe gore a itsiwe botoka. Legare o ne a eta a ipolela, a itshenola semelo ka mokgwa o o latelang:

(i) O a ikobonya

Legare o ne a na le go ipolela mo tirong segolo fa e re a dira sengwe se bo se sa direge. O ne a ipona e kete o retelelwa ke go alafa Semenogi mme

a bona gore fa go le thata botoka a ka tlogela bongaka gonne go raya gore o a palelwa.

"Maikutlo a me a ntemotsha gore ga ke a bo tsalelwa..." (ts.50)

Legare o ne a sa kgotsofalele maemo a ga Semenogi, a rata go mo thusa fela go sa tsamaye ka mokgwa o a o solofetseng. O ne a ka itumela fa e ka re a tlogela bongaka, e bo e le fa Semenogi a fodile.

(ii) **O a itlhoboga**

* Morago ga gore Legare a tlhalane le mosadi wa gagwe o ne a itlhoboga, a bona botshelo bo se na mosola. O ne a fuduga mo ntlong ya bona, a ineelela bojalwa a bo a tlogela bongaka.

"Nna ga ke a wa, ke pharame. Ke simolotse dilo tse dintsi fela ga ke a kgona go di wetsa." (ts.71)

Mafoko a, a ga Legare a mo tlhagisa jaaka motho yo o itlhobogileng.

Legare o ne a tswelela go ikana fa ena a se kitla a ipofa ka motho gape gonne go dira jalo e tla bo e le go imetlha ka bonya, go ipogisa. O kaya ka tlhamalalo fa ena a tlhoboga mosadi kana lenyalo.

Legare o ne a eta a gakolola Semenogi fa a tshwanelwa ke go tshwara ka thata, a kgaratlhe mme ena o a ineela, o a itlhoboga.

* Legare o tswelela go ipolela ka tlhamalalo fa a paletswe, a itlhobogile mme a sa bone botoka bope bo a ka bo dirang. O kopane le Semenogi kwa

mabaleng, a tshwanologile mme Semenogi a amega thata e bile a rata go itse gore o nna kae, o dira eng gonne a lemoga fa Legare a sa kgotsofatse.

"Monna, ke fela mo nageng mo. Ke go boleletse, ke paletswe!" (ts.98)

Legare o itlhobogile, o nna mo nageng, o ikaya a paletswe e bile ga a supe go iteka ka gope. O itlhoboga jaana gonne o phuagantswe ke mosadi e bile o kaya mosadi jaaka motho yo o sa tshepagaleng.

(ii) O botlhale

Le fa Legare a ikaya a ole, a paletswe, a itlhobogile ga a le bale fa ena a le botlhale e bile go se yo o ka mo gaisang.

"Ke ba boleletse, nna, gore ga go yo o nkatamelang ka tlhaloganyo. Botlhe fela."
(ts.104)

O ikaya jaana, a tlhalosetsa Semenogi le Rranoko gore o kobilwe mo tirong mme a sa tshwenyega gonne a itse fa a gaisa le Rrabookelo ka botlhale. O kaya fa ba bangwe ba omositswe fela, ba sa rutwa, ke ka moo a neng a sa ba rapele mme a tsere baki ya gagwe a kgotlha setlhako le fa a ne a sa itse kwa a yang.

5.2.3.2 TSHWANTSHO E E SA TLHAMALALANG

A. Teo ya leina

(i) Leinatota la ga Legare

Mmileng ga a dirisa leina Legare go senola boanedi ka tlhamalalo. Legare ke sediriswa se se bogale se se dirisetswang go sega kana go beola. Fa go lejwa botshwantshi ba leina le mong wa lona e bong ngaka Legare, le

bontsha fa mong a tshwantshanngwa le sediriswa se gonne o bogale mo tirong segolo fa a tsena ka fa kamoreng ya boarelo.

Tiragalo e e ka senolang moanelwa Legare sentle go ka tshwantshanngwa le sediriswa se se kailweng fa godingwana, ke fa a bonala a nenekeditse Semenogi ka tlhoafalo kwa Bodumatau. Semenogi o tsene mo bookelong a okgangwe ke leru le lentsho la loso, Legare o ne a mo dira karo e e neng ya mo tsosa mo losong lo lo potlana mme a balelelwa le ba ba jang bogobe. O ne a se molema ka legare la gagwe ka fa boarelong gonne dilo tsa gagwe di ne di rulagane sentle le baoki ba gagwe ba ne ba itse tota. Leina Legare le ne le ka lejwa mo bofelong jaaka leina le ile boreelelong.

B. Ipoapoeletso

Moanelwa a ka itshenola mokgwa ka go dira tiro e le nngwe kgapetsakgapetsa mme ya feleletsa e mo gokeletse mokgwa wa botho o o rileng go itsiwe ka ona. Tiragalo e, e dirwa jalo gantsi go supa fa e le mokgwa wa moanelwa wa go itshenola le go ipharologanya le ba bangwe ka ona.

(a) Ka ditiro

(i) O boboi

* Ngaka Legare, le fa e ne e le ngaka e e dirang tiro ya yona ka botswerere fela maitsholo a gagwe mo bongakeng a mo senola a le boboi e bile a le sesino.

"A nyenya a sa itemoge fa a bona dipadi tsa dithupa ka fa mokwatleng, tse pedi tsa tsona di sa rokomologile." (ts.29)

Maitsholo a, a supa fa Legare e ne e le ngaka e e boboi, e e sisimogang le go tsitsibanngwa ke dinto tsa balwetse.

* Legare o tswelela go senola mokgwa o le mongwe, wa go tsitsibanngwa ke balwetse ka makgetlho a a farologaneng. Fa a gopola dikgobalo tsa mokapelo wa gagwe ka nako ya kotsi ya sejanaga, o sa ntse a tsitsibana le mororo e setse e le morago ga nako e telele. O kaya fa sefatlhego sa mokapelo wa gagwe ka tshobotsi ya kotsi se sa tloge mo maitlhomong a gagwe.

"Fa a tla go gopola jaaka a ne a lebega morago ga kotsi, e bile a bapisa tebego eo le jaaka a ne a itlhoma mosimane yo o nyeletseng a lebega ka fa teng go mabopo, a tsitla, e kete dintho di mo go ene." (ts.43)

Legare o a tsitla fa a tshwantshanya Semenogi le mokapelo wa gagwe ka dikgobalo. Ga a kgone go supa bopelokgale mo dikgobalong le dintho tse di masisi. Maemo a a tsitsibanyang a balwetse a mo ama maikutlo le tlhaloganyo mme a iphitlhele a senotse ponagalo ya boboi le go sisimoga mmele fa a di gopola.

* Boboi ba ga Legare bo itshupa gape ka nako ya fa a sena go boela bongaka. O ne a boa ka maikaelelo a gore o tlile go tsosa kgotla e e neng ya wa le go semelela ka natla go neela dithuso fa a ka kgonang fela a ingotla mo lefapheng la dintho tse di masisi.

"...fela maikaelelo a gagwe e le go tla go tsena kwa lefapheng la dintho tse di masisi, a tsenya letsogo a emetse kgakala." (ts.65)

O ne a tla a ikaeletse go thusa le go dira ka natla fela o kgorelediwa ke boboi ba gagwe. O tshaba go lebagana le dintho tse di masisi e bile di mo tsitsibanya mmele le go mo gopotsa tse a neng a setse a di lebetse.

(ii) O a itshiela

* Semenogi o kopana le Legare kwa mabaleng a metshameko mme o mmona a tshwanologile mo go mo tshwenyang. Fa Legare a re o a bua, loleme lwa gagwe le tshabelela go tlala ka legano, o eta a kgobola, e le go supa ona maitsholo a monwi. Go nwa go, go totobatswa ke ena ka nosi ka go ipolela ka tlhamalalo mo go Semenogi.

"Kana gompieno lo mpona mo diphafaneng lo a nnyatsa!" (ts.98)

Semenogi o gakgamadiwa ke go utlwa Legare a ikaya a le mo diphafaneng gone ena a sa mo tlwaela jalo. Go supa fa a tshela ka bojalwa, o palelwa ke go itshoka, fa Semenogi a ntse a bua le ena o setse a ikopela sengwenyana mo go bona:

"Ga lo a tshwara sepe kwa koloing? Re ka se tlhole ka lenyora jaana." (ts.98)

Semenogi o ne a tota a gakgametse e bile a bona botagwa ba ga Legare bo ronana le seemo se o neng a le sone fa a sa ntse a le ngaka kwa Mmamitlwe.

* Botlhapelwa ba ga Legare bo ne ba kekela jaaka molelo o fisa naga e e omileng mariga. Bo ne ba feleletsa bo mo senyeditse tiro a nna fela a sa dire. Fa a itlhalosa, o kaya fa a kobilwe ka ntata ya go fufegelwa fela dipuo tsa gagwe di a mo tshwarisa, o lebala fa motho a tshwarwa ka mafoko e seng ka dinaka jaaka kgomo.

"Ba re ke tshameka ka matshelo a batho ke hupile." (ts.104)

Go supa bonnete ba go itshiela ga gagwe mo tirong, fa Rranoko a leka go mmotsolotsa, o nna bogale e bile o kaya fa ba mo tlhanogela.

"Gone ga ke re o ne o kile wa itogetsa?"
(ts.104)

Legare o gana go dumela ka tlhamalalo mme ntlha e, e galefisa Semenogi mo a ileng a kgotlha setlhako a itsamaela. Go supa fa Legare a le molato, a kobetswe botagwa mo tirong, o bona gore a ipobole mo go Semenogi, a mmulele mafatlha.

"Mmotlana, ke tla leka go tshotlela leswe le kobo, nna ke batla go go bona o itumetse."(ts.105)

Mafoko a, a supa fa Legare a amogela molato wa gagwe mo go Semenogi le Rranoko mme e bile a ba tshepisa fa a tla dira sengwe go siamisa diphoso tsa gagwe. O ba tshepisa fa a tla iphokotsa mo phafaneng mme a boele tirong.

(iii) Ga a kgone go kgotlhelela mathata

* Legare o ne a se na kgotlhelelo ya mathata, fa a sena go tlogelwa ke mokapelo wa gagwe ka kotsi ya sejanaga, o a itlhoboga e bile o swetsa go tlogela bongaka.

"Fa e sa le jalo. A swetsa go tlogela bongaka. Batho ba mo emela ka dinao bosigo le motshegare. A nganga". (ts.28)

O ne a bona botshelo ba gagwe bo khutlile gonne a ka se tshele ntle le mokapelo wa gagwe. Fa rakgadiagwe a sena go mo rwalela ditlhako, o a itharabologelwa mme o boela gape.

* Legare o ne a sa kgone go lebagana le mathata a a masisi. Fa a alafa Semenogi mme a mmona a sa direge e bile e kete o a etegela o fela pelo mme o swetsa go tlogela bongaka. O tsaya tshwetso e, fela a ntse a le mo maamong a gagwe a mantle gonne o ikaelela go tlogela fa a sena go mo kgona.

"Legare a umaka gore fa a ka kgona bolwetse
jwa mosimane yo, o tlogela bongaka..."(ts.50)

O ikaelela go tlogela, go itshupa sentle gore ga a rate go dira selo a sa bone katlego. O ikgomotsa ka go re o tla direla bagaabo ka tsela nngwe e seng mo bongakeng.

* Go totobatsa fa Legare a se na kgotlhelelo ya mathata fa a sena go lelekwa kwa Mmamitlwe ka ntata ya go dira a itshietse o bona botshelo ba gagwe bo khutlile. O ineelela bojalwa go fetisa e bile o batla a ipolaya ka thipa.

"...nnyaa, ene a setse a lekile go ikgothotsa
botshelo ka thipa. A le matlhabo a le mabedi
fa mpeng mme a sa ntse a lwela go ipoa
kgatshu, madi a tshologa!" (ts.100)

Legare o ne a bona botoka e le go ipolaya gonne batho botlhe ba ne ba mo emela kgatllhanong jaaka Rrabookelo ba Mmamitlwe. Rrabookelo o ne a kaela fa Legare a tshameka ka matshelo a balwetse e bile a lekanwe ke go neelwa

maphodisa. Legare o a itlhoboga, o batla a ipolaya gonne a sa rate go tsaya dikgakololo.

(b) Ka dipuo

(i) O ikgogomosa ka botlhale ba gagwe

* Legare o ne a ikgogomosa ka botlhale ba gagwe e bile a nyatsa badirakaena. Fa a dirile phoso ga a rate go kgalemiwa, o simolola go kgoba ba bangwe ka dithuto tsa bona.

"Nna ke ba boleletse gore ba omositswe fela ga ba a rutwa." (ts.104)

Fa a neelwa maele, o a phailela kwa thoko gonne a ipona fa a le botlhale go gaisa batho ba bangwe.

* O tswelela go lebelala dithuto tsa badirammo le ena tlase gonne a kaya fa ena a ka se ba reetse, bogolo ba ka reediwa ke baithutela-booki e seng ena ngaka. Se, se tlholwa ke gore o ipona fa a le botlhale go gaisa ba bangwe le fa ba le fa godimo ga gagwe ka maemo mo tirong.

"Monna, melao ya mathaka ale, e reediwa ke batho ba ba ithutang booki, e seng nna. Ga ke reetse batho ba ba se nang selo se, 'a itshupa tlhogo." (ts.105)

Go totobetse jaaka monwana o le botlhoko gore Legare o tseela dithuto tsa ba bangwe kwa tlase e bile o a ikgogomosa. O nyatsa ba bangwe ka gonne ena o ne a ya go ikoketsa kwa Amerika mo Detroit. Go tswa teng o ne a tomola malwetse fela mo balwetseng mme a tuma gaufi le kgakala.

C. Dikokoanyo ka ga moanelwa

Mokwadi o tlhagisa go le gontsi ka moanelwa, go ka kokoanngwa go bopa mokgwa kana maitsholo a a rileng ka ga gagwe. Ka dikokoanyo tse, mmuisi a ka kgona go ipopela setshwantsho se se rileng ka moanelwa mme a se tshole mo tlhaloganyong go mo itse botoka.

Ka tshedimosetso ya tlhagiso ya ga Legare jaaka moanelwa, go ka swetswa ka go bona Legare ka mokgwa o o latelang:

Fa e sa le mosimane o ne:

- A kgaratlha
- A rata kgwetlho
- A dira tiro ka botswerere
- A na le maikaelelo a mantle ka tiro ya gagwe le botshelo ba gagwe

Fa a ntse a gola o supa mekgwa e e farologaneng le ya bosimane, o itshenola ka mekgwa e e latelang:

- O simolola go itlhoboga, o a nwa e bile o batla go tlogela bongaka
- O tlhalana le mosadi
- O batla a ipolaya ka thipa
- O kobiwa mo tirong

Morago ga go itharabologelwa, o nna le maikaelelo a maswa, o itshola le go senola maitsholo a a latelang:

- O boela bongaka
- O nyala gape
- O ikagela legae le lentle, le le tshwanelang ngaka.

Ka ditlhagiso tse mmuisi o kgona go bopa setshwantsho se se rileng ka Legare mme o kgona go mo tshwantsha le batho ba madi le nama. Legare ke moanelwa wa madi le nama, o fetoga le nako le maemo, o kgona go nna mo boitumelong le go nna mo khutsafalong go ya ka mabaka a a mo dikologileng.

D. Diphetogo tsa moanelwa

Diphetogo tsa ga Legare di ka tshwantshiwa jaaka tsa moanelwamogolo Semenogi gonne bobedi bo ne bo eta bo wela ka lehudu mme ba boe ba tsoge gape. Ngaka Legare ke mongwe wa ba lekoko la baanelwabagolo gonne semelo sa gagwe se thailwe le go tshwantshetswa go nyalana le morero e bong go wela ka lehudu, mme o tsoge, o itlhotlhore, o tswelele pele.

Diphetogo tsa botshelo ba ga ngaka Legare di tla senolwa ka mokgwa o o latelang:

DIPHETOGO TSA BOTSEHO JWA GA LEGARE

Mosimane wa sekolo
yo o kgaratlhang

Ngaka e e tlotlegang
e e tomolang malwetse
mo balwetseng

O swelwa ke mokapelo
wa maikaelelo - o
ikaelela go tlogela
bongaka

O nyala morwadia Seomi

O kopana le Semenogi a
okangwe ke leru la loso,
o mo dira karo

LEHUDU LE LEGARE A NENG A WELA
KA LONA A BE A LE TLHATLEGA

O itsetsepetse
mo tirong ka
kemonokeng ya
mosadi

O rekile koloi, o
inyaletsa botlhaswa ba
dikotsi tsa bona

O bona kotsi ya sejanaga
o nna mo kokelong ka
maitsholo mantle

O aga ntlo e ntle ya
matlomo

O a itharabologelwa - o nyala gape

O tlhalana le mosadi
(morwadia Seomi),
o ineela bojalwa, o
tlogela ntlo ya gagwe,
o kobiwa mo tirong, o
batla go ipolaya ka thipa

Sethalo se, se baya mo pontsheng diphetogo tse di tlhagelelang mo botshelong ba ga Legare. Diphetogo tse, di kaya le go senola Legare jaaka motho wa madi le nama, yo o etang a kampana le mathata mme ka dinako dingwe a nna mo boitumelong.

Se supa ka tlhamalalo fa Legare a etile a wela ka lehudu mme e re a wetse ka lona a itsose go supa fa e le monna. Dikgato tsa botshelo ba ga Legare di bonala jalo ka kgato go ya ka kgato go tloga bosimanyaneng go fitlha e le ngaka e e atlegileng ka ntlha ya kemonokeng e a e bonang mo mosading wa gagwe.

E. Ditshwantsho le dipharologanyo ka ga moanelwa

Legare o ne a amega ka mekgwa e e farologaneng mo botshelong jaaka go tlhagisitswe mo go (d) fa godingwana. Tulo le tikologo ya gagwe le tsona di mo senola go ya ka mabaka a a neng a mo ama ka dinako tse di farologaneng.

Tshimologo ya botshelo ba ga Legare le Seomi e ne e phatsima. Seomi o ne a ithata e bile a kaiwa jaaka 'perele ya Mmamitlwe'. Legae la bona le lona le ne le ba tshwanela, le senola boitumelo le boiketlo.

"Ga Legare go fa ditshitshing tsa molapo...
Ke ntlo ya phapose di supa, ya dipota tse
ditshweu mme go bonala gore mo dingwageng tse
di tlang go tla bo go bonala botala jwa
ditlhare tse di jetsweng go e potologa."
(ts.67)

Tulo e, e ne e senola botshelo bo bo neng bo tshelwa mo go yona. Ga go makatse fa Semenogi a rata lelapa le, e le ka ntlha ya kitlano e a e lemogang gareng ga beng ba lona.

Legare ga a ka a itse se se phunyeditseeng pudungwana dintsi, mosadi a simolola go fetoga mme a itsamaela le ba ba botlhale. Legae le lentle lele, la fetoga, la swefala, la tlhoka tlhokomelo ya beng. Legare le ena o ne a sulafalelwa, a itsamaela, a tlogela ntlo e menogane.

"O ne a ise a ke a bone ntlo epe e fudukane
jaaka e, ditulo di namaletse, tafole e
robegile leoto, e eme mokekema, setofo se
sutile go se kae mo mannong." (ts.70)

Ntlo e, e ne e se na bonno, mme ka Legare a ne a e tlogetse le Semenogi, rre Mogodi o ne a mo tsaya go nna nae gone e ne e le legae le le senang kagiso.

"...pakela re tsamae. Ga go kitla go lolama
go tla go dula mo ntlong ya batho ba
tsenyetsane marumo ka fa dikobong jaana."
(ts.72)

Se, se totobatsa fa legae la ga Legare le Seomi le ne le ba senola jaaka batho ba ba neng ba lwetse pele, difenitshara di ntse ka mokgwa o o makatsang, go supa fa go sa tlhokomelesege. Ga go makatse fa mo bofelong ba tlhalana, Legare a ineelela bojalwa a bo a tlogela tiro.

Morago ga gore Legare a itharabologelwe, a nyale gape, o ipatllela bonno bo bo mo tshwanelang mo nakong le maemong a a leng mo go ona. O bontsha fa a fetogile e bile a fodile mowa go lebala tsa pele. Tikologo e a

iphitlhelang a le mo go yona morago ga go nyala gape e senola botshelo bo
bo edileng, bo bo itumedisang.

"Ba ya go tlhoma ntlo ya dipota tse ditshweu,
e e matlhabaphefo a a boitshegang fa
Tlhabologo...baagi ba metsana eo ba dumalana
gore ntlo ya ga Legare e kwa pelepele ka
matlomo." (ts.116)

Se, se ne se supa fa jaanong Legare a tshela botshelo bo bošwa, ba lorato
le boitumelo ga mmogo le go nna le thotloetso go tswa mo mosading. Mabaka
otlhe a, a totobatsa fa lefelo kana tikologo ya motho e senola mokgwa wa
gagwe, maitsholo a gagwe le semelo sa gagwe. Fa Legare a ne a itumetse o
ne a bonala ka tikologo ya gagwe, fa a welwa ke leru la bohutsana le teng o
ne a bonala ka tikologo jaaka go bonetse ka ntlo ya gagwe e a neng a e
tlogela e menogane. Morago gape o a itharabologelwa mme le tikologo ya
gagwe ka nako eo, e supa jalo ntlo e baagisanyi ba bona ba neng ba dumalana
fa e le kwa pele ka matlomo.

5.2.4 BAANELWA BA TLALELETSO

Baanelwa ba ba tla latelang ba tla bidiwa ba batlaleletsi gonne ditiro le
ditiragalo tsa bona di thusa go oketsa kitso ya babuisi ka ga bao ba
kaiwang jaaka ba bagolo. Baanelwa ba mofuta o, ba ka lejwa jaaka Harvey
(1968:56) a ba kaya a re ke:

"'background' characters. These may ... be
allowed a moment of intensity and depth, but
equally they may be almost entirely
anonymous, voices rather than individualized
characters"

Le fa ba le ka mokgwa o Harvey a o kayang, ba botlhokwa gonne ba thiba sekgala se se rileng mabapi le bao ba tlhagisitsweng ka botlalo.

Seabe sa bona se godisa le go kgontsha baanelwabagolo go diragatsa le go senola morero wa padi ka botlalo. Bona mokwadi ga a ba tlhagisa go ka phatlaladiwa le tlhagiso ya boanedi e e feletseng gonne ba tia mo matlhakoreng a mangwe mme ba tlhaele mo go a mangwe. Tlhagiso ya bona e ntsheditswe maswe a dinala e bile ba senolwa e le ba madi le nama gonne go le bonolo go inyalanya nabo jaaka e kete ke batho ba ba itseweng mo botshelong.

5.2.4.1 SEYANOKENG

Seyanokeng ke morwadia Ntshinogang wa Madibe. Bagolo ba gagwe e ne e le baagisanyi le booSetlalemetse e bong bagolo ba ga Semenogi. Ke ena mosetsana yo o neng a thulwa ke kgomo ya gaabo Semenogi e bong Sejammpa mme ya mo ntsha dikgobalo tse di masisi tse di mo tlogetseng ka lobadi lo lo mokekema jaaka kgwedi e simolotse go selwa.

Ka Modimo o rata dilo tse dintle, Seyanokeng o ne a feleletsa a nyetswe ke Semenogi mme bona ba sa itsane. Seyanokeng o tlogile a golela kwa ga rakgadiagwe morago ga loso lwa ga mmaagwe fa Semenogi ena a ne a itsiwe jaaka morwa Mogodi kwa Montshiwa. Ka leina Semenogi o ne a bidiwa Rasebabetsane, e le leina leo a le boneng ka ntlha ya ditlamorago tsa dikgobalo tsa gagwe. Bobedi bo ne ba tshegofadiwa ka mosimanyana yo ka maswabi a ileng a ba tlogela ka ntata ya kotsi ya go nwa mo go sa noweng.

A. Tshwantsho ka tlhamalalo

(a) Ka mokwadi

(i) **O lentswe le le tebileng.**

Mokwadi o kaya Seyanokeng ka tlhamalalo a na le lentswe le le tebileng.

"Lentswe e le le le tebileng la sesadi. 'Nna ke Seyanokeng'" (ts.99)

Lentswe la ga Seyanokeng go ya ka mokwadi, le ne le utlwala sesadi fela le tebile gonne ka nako ya fa a bua le Semenogi, a ngongoregela maitsholo a gagwe mo lenyalong la bona o ne a ntse a bua ka mokgwa o le mongwe fela.

"'Ga ke rate monna yo o didimetseng.'
Lentswe la gagwe le ne le tla le rata go
kalela ntswa a ne a le tebile.'"(ts.128)

Go totobatsa fa Seyanokeng e ne e se motho yo o buelang kwa godimo, a sa tsose modumo mme a bua go utlwala.

(ii) **O boboi**

Seyanokeng e ne e le mosetsana yo o fokotseng thata mo bonyaneng ba gagwe mme bokoa ba gagwe bo ne ba mo tsenya boboi. Mo pholong ya gagwe, go ne ga sala bona boboi.

"A thanya a le boboinyana go feta jaaka go ka letelwa mo mothong yo o tlwaelegileng."
(ts.119)

Se, se supa fa bolwetse bo ne ba mo fetola mme a nna boboi go fetisa gonne Mmileng (1980:119) o kaya gore e ne e re a kgalemelelwa phoso fela go mo ame gore go bo go belaelwe gore o tla se ka a phirimisa letsatsi. O ne ka jalo a tshwanelwa ke go ithapelediwa mme e bile rakgadiagwe a sa rate go mmona a tlhona.

B. Ka moanelwa ka boena

(i) O a ithata

Seyanokeng o ikaya a ithata ka tlhamalalo mo go Semenogi. O mo kaela jalo fa a mo abela lorato lwa gagwe, o ikakantse go dumela Semenogi gonne a ithata, a sa itatlhele fela mo mosimaneng mongwe le mongwe.

"Basetsana ba ba ithatang tota ga ba
ikgolegele motho ope ba ise ba mo itse."
(ts.99)

O leka go supetsa Semenogi fa e se lesutlha mo go tsa lorato, o mo kaela gore fa a ne a sa rate a ka bo a se na nae ka nako eo.

(ii) Ga a rate monna yo o didimetseng

Seyanokeng o kaela Semenogi ka tlhamalalo fa a rata monna yo o ntshetsang maikutlo a gagwe kwa ntle mabapi le lorato lwa gagwe mo go ena.

"Ga ke rate monna yo o didimetseng." (ts.128)

Seyanokeng o bua mafoko a gonne a lemogile fa Semenogi a sa mo kaela maemo a gagwe mabapi le tsamaiso ya lorato lwa bona. O kaela Semenogi fa tidimalo ya gagwe e ba dira batho ba ba sa itsaneng mme e kete ba kopane fela mo maabaneng. O kaela Semenogi ka tlhamalalo fa ena a sa tsamaisane le botshelo bo Semenogi a ikaelelang go bo mo tshedisa.

"Nna botshelo joo, abuti, ga ke bo batle."
(ts.129)

Seyanokeng ena o kgona go ntshetsa maikutlo a gagwe kwa ntle mabapi le tsa botshelo ba bona ba lenyalo.

(iii) **Ga a na kgotlhelelo ya lenyalo**

Fa Seyanokeng a bona botshelo ba gagwe ba lenyalo bo se na phetogo, o rata go ineela, o tlhoka kgotlhelelo mme o bona botoka e le go boela kwa gaabo.

"Nna, rra, ke utlwile, ga ke..."(ts.129)

Ka mafoko a, Seyanokeng o kaya fa a sa tlhole a kgona go itshoka, a utlwaletswe mme se se botoka e le go tlhoboga. Mokwadi o tlogela mafoko a ga Seyanokeng a sa felela gore mmuisi a itlaleletse ona go ya ka mokgwa o o ka mo tshwanelang. Go le gantsi, tlaleletso e, e dirwa ka botshwantshi ba selo sengwe seo motho a ka se bonang jaaka se se sa lapeng, se se sa utlwalelweng jaaka tshipi, letlapa, tonki le tse dingwe tse di ka nang maleba.

B. Tshwantsho e e sa tlhamalalang

(a) **Teo ya maina**

(i) **Leinatota la ga Seyanokeng**

Mmileng ga a dirisa leina Seyanokeng go senola lebaka lepe la boanedi. Leina le, ga le senole botho kana semelo sa ga Seyanokeng. Le ka senola fela bong ba moanelwa gonne ka setso sa Setswana, basadi ke bona ba ba yang nokeng.

"Nna ke Seyanokeng." (ts.99)

Leina le, ke le mosetsana yoorraNtshinogang a neng a bidiwa ka lona. Go bonala fa leina le, le ne le kaya fela tiro e e dirwang ke basadi le

basetsana, mokwadi o tlhagisa moanelwa a arabela leina le ka go dirisa
Seyanokeng tiro e e maleba.

"Mosetsana o ne a tswa Sedibeng, fa a
fitlhela rakgadiagwe a lebile dinepe tsa ga
Semenogi." (ts.109)

Leina le, go le gantsi le ne le tewa fa mo lelapeng go bonwe ngwana wa
mosetsana, a le tewa ka tsholofelo ya gore o tla ela bagaabo nokeng.
Rakgadiagwe fa a mo tlhaletsa, o dirisa lekaelagongwe la 'go ya nokeng' e
bong 'go ga metsi' mme o mmita Segametsi ka tlhamalalo.

'Segametsi sa ga rrakgadi!' (ts.119)

Se, se supa fa tiro ya mosetsana mo le lapeng e le go ga metsi kana gona go
ya nokeng.

(b) Dikokoanyo ka ga moanelwa

Ka popego ya ga Seyanokeng, mokwadi o neela fela tshedimosetso e e tla
thusang babuisi go itse gore Seyanokeng o lebega jang. Se, se tla
kgotsofatsa babuisi gore o na le dipopego tse di ka tshwantshannngwang le
tsa bangwe ba batho jaaka ba itsiwe mo botshelong.

"...a lemoga fa lekgarebe le na le letlalo le
le boletsana, a le lentswe le le ratileng go
teba, a utlwala gore o ka kgaratlha le
lentswe la bobedi mo kopelong kwa ntle ga go
tshoga. Matlho a gagwe a a duleng mo
dikgapheng a le mafatshwana jaaka a
phudufudu, mo lerameng a le lobadi lo lo
mokekema jaaka kgwedi e simolotse go selwa."
(ts.91)

Tshobotsi e, e neetswe ke mokwadi go senola fela fa Seyanokeng a bopegile jaaka batho ba madi le nama mme go le bonolo mo babuising go mo ipopela mo ditlhaloganyong le go inyalanya nae.

Go senola kitso e e tletseng ka ga moanelwa go kokoanngwa mabaka a le mmalwa a a neelwang ke mokwadi mo ditiragalong tse di farologaneng.

Seyanokeng a ka itsiwe a kokoantswe jaaka motho yo o ntseng ka mokgwa o o latelang:

- O montle
- Ke motho yo o bokoa
- O boboi
- O a ithata, segolo mo go tsa lorato
- O rata monna yo o mo nayang lorato, nako le tlhokomelo
- Ga a rate monna yo o didimetseng
- Ga a pelotelele mo go tsa lorato
- O kgona go fetola mogopolo

Ka ditlhagiso tse di neetsweng fa godimo, go nna bonolo go ipopela setshwantsho sa ga Seyanokeng le go mo itse botoka. Tshenolo ya gagwe e mo kaya jaaka motho wa madi le nama yo o fetogang le mabaka fela jaaka batho mo botshelong. O kgona go itumela fa mabaka a mo letla jaaka fa a simolola go kopana le Semenogi. Mo tsamaong ya nako fa Semenogi a sa tlhole a mo tlhokomela, o ntshetsa maikutlo a gagwe kwa ntle mme o a mo tlhoboga a bo a boela kwa gaabo. E ntse e le ena gape, o a utlwisisa, o fetola mogopolo mme o boela Semenogi ka maikaelelo a go mo itshokela.

5.2.4.2 **BONOKO**

Bonoko ke lephodisa la ralewei. Ke ena yo o neng a digela Semenogi dingalo ka go mo keteka fa a tswa mo kolotsaneng ya dithoto e a neng a e palame ka bokhukhuntswane. O ne a wela Semenogi sentle, ka a ne a le mo mabetwaepelong a go dira mo mosong a sa tswa go dira bosigo. Mo kgaratlhong ya gagwe le Semenogi o ne a kgaogelwa ke dikonopo tse pedi tsa baki ya gagwe. Dikonopo tse, e ne ya nna tsona bopaki ba go mo latlhela le go mo digela ka lehudu.

O ne a tshela ka letswalo le letshogo ka ntlha ya tiragalo e mme a ntse a se boitshwaro gonne o ne a thethela bagolwane mo tirong go fitlha ba mo koba. Balelapa la gagwe ba ne ba hudugela kwa Taung. O ne a simolola go ijesa dijo tsa ditoro, a ipona a le kwa moseja ga mawatle, kwa Amerika, mme se, sa dira gore a palame sefofane ntle le tetla. O ne a bona dikgobalo tse di masisi mo kotsing ya go wa mo sefofaneng, tshobotsi ya gagwe e ne e sa bonale, a senyegile. O ile a lemogiwa fela ka setlhako se a neng a se rwele.

O ne a fetoga moipolai yo o sa lelelweng gonne a itirile dilo a ntse a bona bonasisi ba tsona. O ne a tlogela mosadi ka mahutsana ka le dithata tsa go mo fitlha di ne di seyo fela mosadi a kgaratlha a bo a thusega ka kemonokeng ya ga Mokgalajwe, yo o neng a kopile boroko fa go bona ka nako ya tatolo.

A. Tshwantsho ka tlhamalalo

(a) Ka baanelwa ba bangwe

(i) O letshwenyo

MmaBonoko o kaya mogatse ka tlhamalalo e le motho yo o letshwenyo, yo o mo opisang tlhogo ka nako tsotlhe.

"...a tlhakantse le go ipotsa gore
tlhogo-nkope wa monna wa gagwe pelo e a bo e
mo kgokgoeleditse kae."(ts.62)

Mosadi wa ga Bonoko o ne a itse sentle gore fa monna wa gagwe a le teng mo gae go nna modumo mo a mo kayang jaaka motho yo o opisang tlhogo. Le fa a le modumo jalo, mosadi wa gagwe o a mo rata gonne o a tshwenyega fa a bona a sa goroge ka nako.

B. Tshwantsho e e sa tlhamalalang

(a) Ipoapoeletso

(i) O bodipa

* Bonoko o bodipa, segolo fa go ka nna le sengwe se se ka mo galefisang.

Fa a sena go supana le mogatse ka menwana, o dipela dijanaga o tsamaya mo tseleng ntle le go di thibogela. Dijanaga tsa feta ka bothata go fitlha go tla ba ba sa kgoneng go mo itshokela.

"Se, sa letsa naka ga ya ka fale. Fa se tla
go fitlha fa go ene sa fokotsa mafura, ya ne
e kete se a mo fapogela. A se ka a itse gore
ba mmatotse ka eng fa se mo fapaganya."
(ts.20)

Bodipa ba gagwe ga bo a mmusetse sepe gonne fa a ema ka dinao, ke fa letlhaa la gagwe la moja e kete le tobetsegetse mo teng.

* O bodipa gonne le kwa tirong o ne a le modumo a le manganga, a opisa bagolwane ba gagwe tlhogo. O ne a ipala, a ngongoregetse ruri a kgantshitse bodipa. Fa a bontshiwa diphoso, a galefa a bo a tshosetsa ka go ka tlogela tiro.

"Bonoko a akanya go ba raya a re o rola tiro gore a tle a ye go batla tiro go sele. Fa a ntse a ja tlhogo segakolodi sa mo tshwara ka seatla se segolo sa re a bee pelo..."(ts.20)

Bodipa ba gagwe bo ne bo mo sitisa go akanya mme mo bofelong a lapisa bagolwane mo tirong. Ba ne ba bona go le botoka go dira ntle le ena.

"... a itse go tlhodisa koloi ya gagwe e o neng a e reka fa a sena go tsennwa tsela, go thethela bagolwane ba kwa tirong." (ts.92)

Ka a ne a le bodipa, bagolwane ga ba a ke ba mo letla go intsha mo tirong mme ba ne ba mo tsenya tsela gonne a ba lapisitse.

(ii) O rata go ikanela batho

* Bonoko o pelo e maswe, fa a galefisitswe ke sengwe, o ikanela ba bangwe go ipusolosetsa. Ga a rekegele batho ba bangwe e bile ga a ba utlwele botlhoko.

"A ikaelela gore yo o tla welang mo diatleng tsa gagwe ga a kitla a mo lesa a sa itlhatswa dinala ka ene go ikgotsofatsa." (ts.20)

O ne a tla a galefisitswe ke koloi e e mo weditseng dingalo ka ntlha ya fa a ne a tsamaya mo tseleng, o ikana gore yo a mo tshwarang o tla di gama a sa di tlhapela.

* Bopelomaswe ba ga Bonoko ga se ba ikgapeletso gonne fa a tlhaga tirong, a tla a galefisitswe ke tsamaiso ya bona kwa tirong, o tla a tletse bogale mme a ikaelela go ipusolosetsa ka go ruta ba lelapa la gagwe molao.

"O ne a ikaeletse go fitlha a tswala dikgoro tsotlhe kwa ga gagwe, a sena go biletsa ba ntlo mo teng, a bo a botsa a tshotse kubu gore, ka ngwaga e e fetileng a ne a isediwa dijo kwa tirong, monongwaga gone, ba tsenwe ke eng." (ts.62)

O na le maikano a a maswe gonne o ntse a sa tlisediwe dijo mme a sa re sepe, fela ka gonne a tlhaga a galefile o batla go tsosa di letseng gore a kgone go ipusolosetsa. O ikanela batho ba ba senang molato, o tlogela ba ba molato.

(iii) **Ke moipolai**

Bonoko ke moipolai gonne o ne a aga a ijesa dijo tsa ditoro ka go ipona a le kwa Amerika mme a se na ditlogo go ikisa teng. O ineelela sefofane, ka go itsenya mo legwafeng la sona a sa bonwe.

"A le esi, motho, ka go itse gore go sala ke go itatsa nageng, a se nanabela a itsenya ka fa legwafeng." (ts.93)

Bonoko a bo a ipolaile gonne a ise a ye kae, ke fa se tsurama ka fa ntle ga Mafika mme ena se mo kgwele e bile maloba e le maabane.

"Ga bo go sa mo thusa sepe, rre Bonoko, gonne o ne a se ka ke a tlhola a tla go baakanyetsa mo diphosong tsa gagwe." (ts.94)

Go bonwa ga gagwe ke dingaka, ke fa go umakwa fa a sale a iphelela ba sa ntse ba potile maru ka kwa gonne le tshobotsi tota e ne e le thata go lemosoga. Se ne se mo tlanthile e bile a sa itsiwe. Ke moipolai yo o sa lelelweng gonne o palama sefofane ka fa ntle, a itsenya ka fa legwafeng la sona e tswe a itse fa go le kotsi.

5.2.4.3 **MOGODI**

Ke rre wa segolwane yo e neng e le mooki mo bookelong ba Mmamitlwe. Ke mongwe wa baoki ba ba okileng moanelwamogolo e bong Semenogi. O ne a nna le mowa wa lorato mo go Semenogi ka a ne a mo gopotsa morwae yo o neng a le bokoa, a bo a ba tlogela ka loso. O ne a ema Semenogi nokeng ka nako ya mathata a bolwetse ba gagwe le fa a kile a rata go mo tlhoya ntekwane a ne a sa mo tlhaloganye.

Le fa Semenogi a ne a na le tsala e e mo ratang thata e bong ngaka Legare, rre Mogodi le ena o ne a rata mosimane go fetisa Legare. O ne a mo tlela dibuka, mme a buisa le ena e bile a mo rotloetsa go ikwadisetsa dithuto tsa bosigo.

O ne a le lorato e bile a le pelotlhomogi gonne o ne a tsaya Semenogi go nna nae kwa ga gagwe fa Legare a sena go mo tlogela le ntlo e tlhakatlhakane a itsamaela. O ne a tsaya Semenogi fela jaaka ngwana wa gagwe, o feleleditse a mo nyadisitse. O ne a tletse maele, a sa rate fa bana ba ka wela ka mamena a ntse a le teng. O ne a abela mang le mang maele le dikgakololo tsa gagwe.

A. Tshwantsho ka tlhamalalo

(a) Ka mokwadi

(i) O ila molwetse yo o tsalanang le dingaka

Rre Mogodi o ne a na le maitemogelo a a seng monate ka molwetse yo o tsalanang le dingaka. Mokwadi o mo tlhagisa ka tlhamalalo go senola maikutlo a gagwe tebang le balwetse ba mofuta o.

"O ne a ila dilo, mme molwetse yo o
tlwaelaneng le dingaka ene, a mmedisa madi."
(ts.57)

Rre Mogodi o ne a itse gore balwetse ba mofuta o, ba senyetsa baaki ditiro ka go ba tshwarisa mo dingakeng. Rre Mogodi o ne a setse a kile a batla a tlelwa ke kotsi ya mofuta o, ka jalo o ne a baba lobadi mme a tenegela Semenogi.

(ii) O bonolo

* Rre Mogodi e ne e le motho yo o bonolo. O ne a rata Semenogi fela a mmona kwa bookelong. Ngaka Legare o ne a setse a supile lorato lwa gagwe mo go Semenogi fela Mogodi ena o ne a mo rata go fetisa.

"...Mogodi, rre wa Segolwane, yo o bonolo, yo
o neng a rata mosimane wa Bodumatau go feta
Legare..."(ts.66)

O lorato gonne fa a sena go sutisediwa fa Semenogi a neng a sutiseditswe gona, o ne a tla le dibuka, a dule le ena fa kgorong ya phaposi go buisa nae, ba buisetsa maitiso. Ke motho yo o bonolo, yo o siameng gonne o thusa Semenogi jaana a sa mo itse go le kalo.

* Go supa bonolo le lorato lwa gagwe, o rebolela Semenogi go tla go dula le ena gonne Legare a mo tlogetse le legae le le neng le se na bonno.

"Golo mo ba go latlhile, monna, pakela re tsamae. Ga go kitla go lolama go tla go dula mo ntlong ya batho ba tsenyetsane marumo ka fa dikobong jaana."(ts.72)

Go ithaopa go ga ga rre Mogodi, go supa bona bonolo le boutlwelobotlhoko bo a neng a na le bona mo go Semenogi.

(iii) Ke motho yo o lotolotsang kang

Rre Mogodi ke motho yo ka tlwaelo a dikologang ka kang fa a tshwanetse go e bolela. Ga a ke a tota kang ka tlhamalalo. Mokwadi o mo tlhagisa ka tlhamalalo, go senola mokgwa o.

"Ya re e le motho yo o atleng a senye nako ka go simolola kang ka dilo tse di sa reng sepe a e tota."(ts.115)

Mokwadi o tlhagisa mokgwa o, gonne ka kang ya ga Semenogi o ne a se ka a dira jaaka tlwaelo mme a tota kang ka pele.

B. Tshwantsho e e sa tlhamalalang

(a) Ipoapoeletso

(i) O tletse dikgakololo

Rre Mogodi jaaka e le rre wa segolwane, o ne a tletse maele, a sa rate go tlogela bana ba latlhega a ntse a le teng, a ka ba gakolola. O ne a sa itsapele go neela bana maele, le ba e seng ba gagwe tota.

* Rre Mogodi o ne a na le bana ba basetsana ba le babedi ba ba neng ba nna fela kwa sekolong. E ne e tle e re a ntse a ba gopole mme a ba kwalele makwalo go ba eletsa ka tsa botshelo.

"E setse e le beke di ka nna pedi a ba kwaletse mme gare ga tse dingwe a ba kgalemele gore jaanong ba godile ba ithute go ikilela."(ts.74)

Rre Mogodi, ke rre wa lelapa yo o rutang bana ba gagwe molao le go ba lemosa fa go le botlhale go ikilela. Maswabi e nna gore ka yo mmotlana, rre Mogodi o ne a upa lesaka, tau e setse e tlhasetse.

* Semenogi le ena o gatelela fa rre Mogodi e le motho yo o maele le dikgakololo tse di molemo tsa botshelo. O mo kaya e le motho yo o sa tshwanelwang go lebalwa mo tsamaong ya botshelo. O a ikomanya fa a iphitlhela a tsere sebaka go jela rre Mogodi nala.

"A itenegela go bo a dirile rre Mogodi jaana, monna yo o neng a mo ruta go wa a tsoga."(ts.97)

Semenogi o ne a kgaogana le rre Mogodi ka ntlha ya khuduga le tiro mme a tsaya nako pele a ya go batla kwa rre Mogodi a leng teng le go mo jela nala fela. O gopola ka mo rre Mogodi a neng a mo rotloetsa ka teng fa go le thata mme a kgone go tswelela ka thuso ya gagwe.

* Rre Mogodi o tswelela go neela Semenogi maele ka nako ya fa boorra-Ntshinogang ba tlisitse molato wa ga Seyanokeng mme e kete Semenogi o a etsaetsega, a rata go itatlha le Mfiedi a tlogela Seyanokeng ka

merwalo. Rre Mogodi o kaela Semenogi fa ena a sa bone Mfiedi sentle, a sa kgotsofadiwe ke maitseo a gagwe. O eletsa Semenogi go ela tlhoko.

"... e kete ga a ditlhong. Ditlhong,
ngwanaka, di tlile pele; ke tsone
seikokotlelo sa segakolodi."(ts.115)

Mogodi o eletsa Semenogi gore e re a tlhopha mosadi a ele tlhoko mme a tlhophe mosadi yo o itlotlang.

* Rre Mogodi ga a felelwe ke dikgakololo e bile ga di mo gake. Fa Semenogi a rata go itatola Seyanokeng ka a le merwalo mme a tsamaya le Mfiedi, rre Mogodi o tswelela go mo naya maele le dikgakololo. O rata go mmontsha gore le fa e kete ena o a itatola fela o na le bopaki bo bo supang fa boorra-Ntshinogang ba bua nnete.

"O itlwaetse go bua nnete, monna, o
godile."(ts.115)

O mo eletsa jaana gonne go na le lekwalo le le supang fa ba gaabo Seyanokeng ba bua nnete mme Semenogi a tshwanelwa ke go bua nnete gonne motho o tshwarwa ka lefoko e seng ka lonaka jaaka kgomo. O tswelela go mo eletsa mabapi le go itatola Seyanokeng ga gagwe gonne fa a sa ele tlhoko a ka itshwara ka mafoko mme a itshwarisa.

"Le fa o sa dumalane le motho, o ne o mo
sekegela tsebe."(ts.115)

Le fa a mo neela maele ga a mo gapeletse go tsaya tshwetso e e ratwang ke ena, o mo tlogela a ikakanyetsa fela o mo eletsa gore e re ka moso a se ka a re o ne a sa itse.

* Rre Mogodi o ne a le maele mo go botlhe. Ka nako ya fa Legare a nyala, o ne a itumela go bo Legare a itharabologetswe gonne a kile a rata go tlhoboga lenyalo. O mo gakolola gore a tlhokomele gonne go lebega a tlhophile mosadi tota. O mo gakolola jaana gonne le ena Legare a goletse fa tlase ga gagwe kwa Mmamitlwe.

"Mo go yole ngwana, fa go ka tsoga go pheretlhane, o batle molato mo motlhaleng wa gago." (ts.116)

Mogodi o bua jaana le Legare gonne ga a le bale jaaka a kile a batla a tlhoboga, a bo a batla a ikgothotsha botshelo ka thipa e le ka ntlha ya ditlamorago tse di neng di sa itumedise tsa lenyalo la gagwe le morwadia Seomi.

* Dikgakololo le maele a ga rre Mogodi e ne e le tse di tsewang ke monna mofago go ya lelapeng la gagwe gore e re go senyega a itse gore a dire eng. Semenogi o ne a nna le mathata le mosadi wa gagwe e bong Seyanokeng mme mo mathateng otlhe a, a gakologelwa maele a ga rre Mogodi mme a kgona go itlhaloganya.

"Le gale Mogodi o ne a mo laile: Sekegela motho tsebe fa o sa dumelane nae, gore e tle e re o mo araba o bo o mo tshotse dinopolo." (ts.130)

Fa Semenogi a ntse a gakologelwa maele a ga rre Mogodi le mosadi wa gagwe, o ne a ikutlwa a tlala mafolofolo mme a kgona go rarabolola mathata a gagwe.

Dintlha le mabaka a a sa tswang go neelwa di totobatsa ntle le pelaelo gore rre Mogodi o ne a tletse maele mme e bile e setse e le mokgwa o a neng a itsiwe ka ona. O ne a sa ikgapeletse go neelana ka maele, o ne a ntse jalo, e le motho wa dikeletso ka nako tsotlhe.

(b) **Ditshwantsho le dipharologanyo ka ga moanelwa**

Rre Mogodi ke rre wa segolwane wa mooki jaaka a tlhagisitswe ke mokwadi. Ke motho wa maele le dikgakololo tseo di mo senolang jaaka motho yo o ratang thulaganyo le dilo tse di tsamayang sentle. Ga a ronwe ke tulo e a fitlhelwang a nna mo go yona ka e bile a rebolela Semenogi manno mo go yona e tswe a sa mo itse go le kalo.

"Ntlo ya bofelofelo ya lobota lo lo setlha
lwa samente, ntlo ya ga rre Mogodi..."(ts.73)

Ntlo ya ga rre Mogodi e kaiwa e le e e agilweng ka samente mo go supang fa e le ntlo e e tseetsweng matsapa go agiwa. Go bonala fa e le ntlo e e agegileng gonne go le gantsi kwa magaeng matlo a ne a bopelwa fela ka mmu ntle le go dirisa samente gonne batho ba ne ba sa kgone go e duelela. Fa motho a aga ntlo ya samente o ne a tsewa a itsholetse mme e bile a ithata, ka jalo ntlo ya ga rre Mogodi e ne e mo tshwanela jaaka mooki.

5.3 KONOTELELO

Kgaolo e, e sa tswa go sekaseka boanedi ka botlalo le botennye go tswa go lehu, e ikaegile ka sethalo sa 3.6 mo kgaolong ya boraro. Baanelwa ba ga mmileng ke ba madi le nama gonne ba ikala sentle le tlhagiso ya boanedi e

bile ba kgotsofatsa matlhakore otlhe. Tlhagiso e, e senola le go baya mo pepeneneg mokgwa o mokwadi a o dirisitseng go senola baanelwa ba gagwe ka ona.

Tshenolo ya baanelwa ba Lehuu, e tlhagisitswe le go senolwa ka mokgwa o o dirileng gore ba tshwanele morero wa padi. Go totobetse gore baanelwa ba padi e, ba wela ka lehuu mme e re morago ba le tlhatloge. Maitsholo le mekgwa ya bona e ba senola jalo gone go na le nako e ba nnang mo mathateng a a senang botwesepe mme e re fa nako e ntse e ya, ba itharabologelwe mme ba kgone go itumela gape.

Se, se supa fa mokwadi a se mafosi ka go ba bopa jaaka batho ba madi le nama go gapa morero mme e seng go nna makgoba a ona. Tlhagiso ya bona, e nolofatsa kanelo ya padi go tlhaloganyesega bonolo gone ditiro le ditiragalo tse di ba diragalelang di a dumelesega mme babuisi ba ka kgona go inyalanya le tsona bonolo.

Ka tlhagiso e, go totobetse jaaka monwana o le botlhoko gore motho/moanelwa ke sebopiwa se se mafaratlhatlha, se se itsholang ka mekgwa e e farologaneng mo dinakong tse di farologaneng. Go senola ntle le pelaelo gore botshelo ba motho bo laolwa ke tseo di diragalang mo tikologong ya gagwe, e ka nna ka batho ba o tshelang nabo kana fela tse motho a di dirang le go di bua mo botshelong ba gagwe. Tsotlhe tse, fa di lebilwe ka leitlho le le ntshotsho, di senola mokgwa o o rileng wa botho mo moanelweng mme o mo kgomarele go itsiwe ka ona. Ka go rialo, mokwadi o tsaya matsapa go dira ka natla gore go se makatse le go rona fa moanelwa a itshola ka mokgwa o o rileng mo mabakeng a a rileng.

Tlhagiso le tshenolo ya baanelwa ba padi e, Lehu, e kgotsofatsa ka
botlalo karolwana ya baanelwa le teori ya boanedi jaaka di tlhagisitswe mo
kgaolong ya boraro.